

Samen voor Gelderland

Coalitieakkoord 2019 - 2023

Jan Markink
VVD

Gerhard Bos
CDA

Janet Duursma
GroenLinks

Peter Kerris
PvdA

Dirk Vreugdenhil
ChristenUnie

Inleiding

Gelderland, de mooiste provincie van Nederland! Alle inwoners en toekomstige inwoners mogen hier trots op zijn. We zijn trots op de vitale steden en mooie dorpen. We zijn trots op de krachtige economie, op het gebied van de maakindustrie, voeding, energie en gezondheid, op de sterke kennisinstellingen op mbo-, hbo- en wo-niveau. Producten, diensten en oplossingen uit Gelderland zijn wereldwijd te vinden, in de koelkast en in de kledingkast. We zijn trots op de culturele sector met alle toonaangevende instellingen, gezelschappen en locaties. En we zijn trots op de schitterende natuur en de mooie rivieren, Gelderland als het echte groene hart van Nederland. Gelderland is economisch krachtig, verbonden en duurzaam.

Dit vraagt ook om een krachtig bestuur dat samen met de verschillende partners het wonen, werken, reizen en recreëren in onze mooie provincie nog mooier en beter wil en kan maken. Wij willen ons hiervoor honderd procent inzetten! Doet u met ons mee?

Wij doen dit door verbindingen te leggen en te onderhouden met de verschillende spelers in deze Gelderse samenleving en vervolgens samen tot oplossingen te komen. In Gelderland hebben we elkaar nodig. En we weten elkaar te vinden: inwoners, gemeenten, maatschappelijke organisaties, bedrijven, onderwijsinstellingen én de provincie. We doen dit ook door de verschillende beleidsvelden waarvoor wij verantwoordelijk zijn te verbinden: Ruimtelijke Ordening en Energietransitie; Natuur en Landschap in combinatie met Landbouw. Thema's versterken elkaar en we werken integraal om deze versterking vorm te geven. Daarnaast betekent dit dat het provinciaal bestuur, daar waar nodig, verantwoordelijkheid neemt en in het provinciaal belang knopen doorhakt. Dit alles onder het motto: leiderschap en partnerschap. We staan, als betrouwbare overheid, continuïteit en gemaakte afspraken voor. Tot slot leggen we ook verbindingen tussen lokaal, regionaal, landelijk en Europees niveau, ook in samenwerking met andere provincies. We zijn sterk aanwezig in Den Haag en Brussel, waar we de belangen van Gelderse inwoners, bedrijven, instellingen en gemeenten over het voetlicht blijven brengen.

Onze bestuursstijl moet op deze werkwijze zijn aangepast, iets dat de afgelopen jaren zich al goed heeft ontwikkeld. Dit zal in deze periode nog verder ontwikkeld worden. Dat vraagt de samenleving van ons, dat vragen bestuurders en partners in Gelderland van ons. Actief samenwerken, wederkerigheid en gezamenlijk zoeken naar oplossingen zijn hiervoor kernwoorden. Dit betekent dat zowel de rol van Provinciale Staten, Gedeputeerde Staten alsook de ambtelijke organisatie zich zal ontwikkelen.

Wij stellen de opgaven in de provincie of in een deel van de provincie centraal, niet de structuur. Meer en meer wordt samengewerkt in netwerkachtige structuren en in cocreatie. Soms voor een langere duur, maar soms ook voor een kortere periode, in projectvorm of gebiedsontwikkeling.

De wereld van vandaag is niet de wereld van morgen. Ontwikkelingen gaan snel, dit merken we iedere dag. Daarom komen we halverwege deze bestuursperiode opnieuw met een Midterm Review. Na twee jaar bezien we of we nog op koers liggen. En ook dat doen we als provinciaal bestuur niet alleen. Naar voorbeeld van de inspiratiebijeenkomst 'Samen voor Gelderland' nodigen we iedereen met een hart voor Gelderland uit om met ons mee te

doen. Wanneer wenselijk kan de aandacht dan verlegd worden naar andere actuele thema's, maar er kan ook een andere inzet van instrumenten of middelen gewenst zijn.

Uit de inspiratiebijeenkomst 'Samen voor Gelderland' van 11 mei halen we de volgende hoofdpunten:

- Toon lef: vlucht niet in regels
- Werk integraal; maak slimme verbindingen tussen thema's en voorkom onnodige frustratie door zaken te verkokeren
- Werk gebiedsgericht en heb aandacht voor de bijzondere kenmerken van de Gelderse streken. Een gebiedsgerichte benadering zorgt ervoor dat de kwaliteiten uit de verschillende regio's nog sterker ontwikkeld kunnen worden
- Bied ruimte en maak maatwerk mogelijk. Mét duidelijke kaders, maar zónder een volledig dichtgeregeld geheel
- Geef inwoners en organisaties een volwaardige positie in de totstandkoming van beleid
- De provincie moet vaker de regie nemen, zowel vanwege de bestuurlijke positie (boven gemeenten en instellingen) als het zichtbaar maken van de meerwaarde van het middenbestuur
- De provincie kan innovaties aanjagen en initiëren. En experimenteren op thema's, pilots en pionierprojecten ondersteunen
- Breng ook in de begroting ruimte voor integrale projecten

Deze punten hebben een plek gekregen in voorliggend akkoord. Het coalitieakkoord bevat onze ambities voor de komende periode. Wat we willen bereiken hebben we op hoofdlijnen aangegeven. Daarnaast heeft de Inspiratiebijeenkomst heel veel meer gedetailleerde suggesties opgeleverd die bij de nadere uitwerking in de komende jaren betrokken worden. Met onze inzet geven we de richting mee voor de verschillende opgaven en dit kan per gebied verschillen. Om onze ambities te realiseren maken we een investeringsbudget vrij van €650 miljoen. We staan open voor iedereen die met ons aan deze ambities wil werken, samen en integraal. Die uitdaging ligt er! Nu samen aan de slag voor Gelderland.

Tot slot: de jaren 2019 en 2020 vallen aan het begin van deze bestuursperiode. Het zijn historisch gezien belangrijke jaren. In 2019 herdenken we 75 jaar Market Garden, in 2020 vieren we dat we al 75 jaar in een vrij land wonen. Het programma dat hiervoor vorm gegeven wordt is Gelderland Herdenkt. Vrijheid is een fundamenteel mensenrecht, maar vrijheid is voor ons geen vanzelfsprekendheid. Het leven in vrijheid brengt een grote verantwoordelijkheid met zich mee om onze vrijheid te onderhouden. Velen in de samenleving werken hier actief aan mee – denk aan politiemensen en defensie maar ook aan vele vrijwilligers die dag in dag uit laten zien wat vrijheid betekent. Maar mensen hebben ook zelf een verantwoordelijkheid. Het betekent respect voor elkaar en voor de democratische rechtstaat, het betekent een inclusieve samenleving waarin iedereen een thuis kan vinden en het betekent verantwoordelijkheid om hiermee om te gaan – nu en in de toekomst. Vrijheid betekent ook je veilig en thuis voelen, de vrijheid om jezelf te zijn, ongeacht afkomst, gender, seksuele oriëntatie, religie, leeftijd of sociaaleconomische achtergrond. Vrijheid en de herdenking en viering van 75 jaar vrijheid raakt alle generaties, alle gezinden en alle bevolkingsgroepen.

Inhoud

1. Samen voor Gelderland	5
Werkwijze Gelders bestuur	
Goed bestuur, veiligheid en handhaving	
2. Gelderland wordt duurzaam	12
Energietransitie, klimaat en klimaatadaptatie	
3. Gelderland blijft rijk aan natuur, landschap en cultuurhistorie	17
Recreatie en toerisme	
Cultuur en erfgoed	
Natuur en landschap	
Landbouw	
4. Gelderland werkt aan een gezonde, veilige, schone en welvarende samenleving	26
Leefbaarheid, sociale cohesie en voorzieningenniveau in wijken en dorpen	
Gezonde leefomgeving, voeding, sport en bewegen	
Wonen	
5. De Gelderse economie is robuust, toekomstbestendig en verbonden	34
Economie	
Mobiliteit	
Bijlage Financiën	40
Bijlage Portefeuilleverdeling	42
Bijlage Samenwerkingsovereenkomst	43

Samen voor Gelderland

1. Samen voor Gelderland

Werkwijze Gelders bestuur

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Samen met inwoners, gemeenten, waterschappen en maatschappelijke organisaties kunnen we Gelderland mooier, veiliger en beter bereikbaar maken. Afhankelijk van de vraagstukken en opgaven willen we naast anderen staan en voor anderen aan de slag gaan omdat onze taak en verantwoordelijkheid dat met zich meebrengen. In andere situaties willen we met anderen werken aan het bereiken van de door ons en anderen gestelde doelen. Ten aanzien van de financiële arrangementen willen we een betere balans tussen (rechts-) zekerheid en de risico's die zijn te relateren aan of samenhangen met de te maken keuzes. Gelderland kent op dit moment 51 gemeenten, van groot tot klein. Wij willen de gemeenten bijstaan in hun rol naar haar inwoners, bedrijven en instellingen toe. Vanuit partnerschap en zonder op de stoel van de gemeente te gaan zitten.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Bestuursstijl

De doelen die wij stellen kunnen op verschillende manieren gehaald worden. Net als bij andere overheidsorganen zien we ook bij de provincie een soort gelaagdheid in de manier waarop een bepaald doel gehaald wordt. De ene keer is dit door als provincie zelf de doelen te stellen en zelf de uitvoering te doen. Het andere uiterste is dat we samen met partners de doelen formuleren, de agenda bepalen en vervolgens ook de instrumenten en de middelen in gezamenlijk besluit inzetten. Deze laatste werkwijze zien we de laatste tijd steeds vaker, denk hierbij aan de zogenaamde Economic Boards, Strategic Boards of Achterhoek Board. Wij verwachten dat deze ontwikkeling zich ook in deze periode voortzet. De bestuursstijl die hierbij hoort is dan ook divers; bepalend tot een verregaande vorm van partnerschap. Dit heeft ook consequenties voor onze rollen. Zowel Provinciale Staten (PS), Gedeputeerde Staten (GS) als de provinciale organisatie dienen hierin een weg te vinden. Bij de bepalende rol hoort een duidelijke kaderstelling inclusief instrumenten- en middelen keuze. Bij de partnerrol wordt dit anders. Dit vraagt dat PS in het begin aangeeft of het akkoord is dat we via deze weg onze doelen bereiken. En tegelijk aangeeft hoe PS op de hoogte gehouden wil worden en/of in welke vorm PS in het partnerschap betrokken wordt. Het is duidelijk dat deze manier van werken de nodige wendbaarheid vereist, daarom is de in gang gezette Trialoog (PS, GS en provinciale organisatie) een uitstekend middel om dit verder vorm te geven.

Om samen met de partners tot resultaat te komen is het van belang dat waar nodig de snelheid in besluitvorming, de ruimte in het provinciaal beleid, maar ook de financiële arrangementen waaronder subsidies, snel, slagvaardig en soepel kunnen worden ingezet. Zeker bij aanvragen van 'kleine' subsidies is ons streven dat een aanvrager binnen 3 weken nadat de aanvraag is ingediend weet of de subsidie al dan niet wordt toegekend.

Financiën

De begroting van de provincie willen we transparanter maken door meer inzicht te bieden in de voor kerntaken, projecten en opgaven beschikbare middelen. Het budgetrecht is een van de belangrijkste instrumenten waarmee PS sturing en richting kunnen geven. We willen in overleg met alle partijen in Provinciale Staten komen tot een provinciale begroting die meer inzicht en afwegingsmogelijkheden biedt. Dit kan een voorbeeld zijn voor gemeenten, ook met het oog op onze toezichthoudende rol.

In de samenwerking met de Gelderse gemeenten zien we onze inzet als volgt. Bij de toezichthoudende rol zien we meer en meer dat we afstappen van het sectorale model (financieel toezicht en interbestuurlijk toezicht) naar een meer integraal model. Immers, als er een financieel probleem is, heeft dat in veel situaties ook te maken met de bestuurskracht. Dit heeft bijvoorbeeld geleid tot meer samenhang tussen financieel toezicht en het programma Sterk Bestuur. We willen deze aanpak verder versterken door een op maat gesneden programma voor gemeenten en/of regio's die daar gebruik van willen maken. Ook hier gaan we naast de gemeenten staan. We denken aan:

- het helpen van gemeenten in strategische keuzes waar ze voor staan met onze expertise en kennis over trends die zich aandienen
- maatwerktrajecten voor gemeenten die hun bestuurskracht wensen te versterken. Onze hulp is altijd tijdelijk en gericht op het zelf weer op enig moment kunnen overnemen
- verder vormgeven van de Gelderland Academie, een samenwerking met de VNG Gelderland. Belangrijk is dat er vraaggericht gewerkt wordt, dus ook hier maatwerk
- ondersteunen van bestuurlijke innovaties
- afhankelijk van de behoefte bij gemeenten samen optrekken in de lobby
- delen van best practices in het sociale domein

Dit helpen van gemeenten in strategische keuzes geldt in bijzondere mate voor de middelgrote centrumgemeenten van Gelderland; Zutphen, Tiel, Harderwijk en Doetinchem

Participatie

Bij de bestuursstijl hoort vanzelfsprekend ook een participatie model. Dit is niet nieuw voor de provincie Gelderland, dat is bijvoorbeeld toegepast bij onze Omgevingsvisie Gaaf Gelderland. Participanten kunnen verschillende groepen (zoals gemeenten en instellingen), maar ook inwoners van onze mooie provincie zijn. Aan het begin van een beleidsvormend traject wordt bepaald op welke wijze we participatie vorm gaan geven. Een belangrijk aspect hierbij is het verwachtingspatroon wat aan de participatie kan worden ontleend. Daarnaast kan participatie ingezet worden in de uitvoerende fase, een zogenaamde uitvraag/challenge. Immers, inwoners hebben ook prima ideeën voor oplossingen, die hoeven we lang niet altijd zelf te bedenken. Van dit instrument willen we veelvuldig gebruik maken. Participatie is geen doel in zichzelf. Door middel van participatietrajecten willen we komen tot gedragen plannen. Participatie en communicatie zijn beide van belang om duidelijk te maken wat er speelt en hoe en of anderen een rol kunnen spelen bij het formuleren van beleid dan wel te maken keuzes.

Integraler werken

Om meer en betere resultaten te bereiken, gaan we integraler werken. We werken onder andere aan kerntaken, projecten en opgaven. De gebiedsopgaven willen we doorontwikkelen. De samenwerkende partners willen we verleiden om op basis van integrale

gebiedsagenda's samen met de provincie het hoofd te bieden aan de vraagstukken die in de verschillende streken spelen. De gebiedsagenda bevat niet alleen de vraagstukken en een duiding van de oplossingsrichting maar ook de rol en bijdrage van de betrokken partners.

Dualisme

PS en GS hebben elk hun eigen rollen, taken en verantwoordelijkheden. De nieuwe werkwijze biedt kansen om het dualisme op een gezonde manier verder te ontwikkelen. We dragen bij aan de verdere ontwikkeling door een open houding naar voorstellen die vanuit de Staten komen. De voorstellen beoordelen we op inhoudelijke gronden. Het moge duidelijk zijn dat we geen voorstellen zullen steunen die ons van doelrealisatie afhouden.

Gelderse gemeenten

Wij staan de gemeenten bij in hun rol naar haar inwoners, bedrijven en instellingen toe. Dit doen we zonder dat we op de stoel van de gemeenten gaan zitten, immers daar ligt ook de primaire verantwoordelijkheid. Als provincie zien we twee verantwoordelijkheden: de toezichthoudende rol en de partnerrol. Het is goed om die twee rollen ook altijd duidelijk te maken naar de gemeenten toe. De partnerrol zien we terug in al onze kerntaken, maar ook in gebiedsopgaven en projecten. Hierin maken we afspraken met de gemeenten of regio's omtrent de verantwoordelijkheid en de bijdrage die de verschillende partners aan een project of opgave leveren. Ons uitgangspunt daarbij is dat er altijd sprake is van evenwichtige cofinanciering. Ook in deze samenwerking zien we nieuwe modellen ontstaan. Als provincie Gelderland willen we hier actief bij betrokken zijn. Desgewenst dragen we ook bestuurlijke verantwoordelijkheid in deze 'nieuwe' samenwerkingsvormen.

De Achterhoek Board is een voorbeeld van een nieuw model voor samenwerking, maar ook in de regio Arnhem-Nijmegen tekent zich een nieuwe ontwikkeling af.

Right to Challenge

Kan het anders? In navolging van wat bij gemeenten mogelijk wordt gemaakt, voeren wij ook bij de provincie Gelderland het 'Right to Challenge' geleidelijk in. Dit staat voor 'het Recht om Uit te dagen'. De kern van deze aanpak is dat een groep (georganiseerde) bewoners taken van de provincie kan overnemen als zij denken dat het anders, beter, slimmer en/of goedkoper kan. Een voorbeeld hiervan kan zijn een functieverandering van bebouwing, waar nu veel bureaucratische regelgeving aan verbonden is.

Journalistiek

In steeds meer gemeenten staat de lokale journalistiek onder druk. Dat is een risico voor de lokale democratie. Journalisten vervullen een belangrijke en onmisbare rol voor de provinciale en lokale democratie. In deze collegeperiode willen we:

- een impuls geven aan het stimuleren van de onafhankelijke journalistiek en innovatie in Gelderland. Door het stimuleren van projecten ter bevordering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de journalistiek, in aansluiting op het landelijke fonds
- komen met een voorstel met betrekking tot de ondersteuning van de regionale omroep c.q. de versterking van de lokale journalistiek
- omroep Gelderland stimuleren om activiteiten te blijven verrichten die bijdragen aan de regionale identiteit en de verbondenheid tussen Gelderlanders

Goed bestuur, veiligheid en handhaving

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

We streven naar een veilig Gelderland. Hierin onderscheiden we de weerbaarheid van de overheid en de weerbaarheid van de Gelderse samenleving. Deze twee gaan hand in hand. Schouder aan schouder. Onze ambitie is Gelderland weerbaarder te maken. Daarbij gaat het ons om het bestrijden én beschermen: bestrijden van criminelen die onze samenleving ondermijnen en het beschermen van kwetsbaren die slachtoffer zijn van deze criminaliteit. Daarnaast staan we voor de kwaliteit van de Gelderse leefomgeving. Maatwerk per opgave en gebied in de aanpak en heldere kaders voor iedereen (omgevingsverordening) staan hierbij centraal.

Monitor 'impact en welbevinden'

Het beleid dat door de provincie wordt gemaakt staat in dienst van de Gelderse samenleving. Bereiken we met ons beleid, in samenwerking met elkaar, de gewenste effecten? Om deze verbinding tussen het provinciale beleid en de impact daarvan op de samenleving onder onze aandacht te houden, voeren we een jaarlijkse monitor 'impact en welbevinden' uit onder inwoners van Gelderland. Om zo te kijken of we de gewenste (maatschappelijke) effecten ook met elkaar bereiken.

Wij vinden samenwerking en partnerschap belangrijke onderdelen van de (nieuwe) bestuursstijl. In dat licht bieden we ruimte aan initiatieven van inwoners, bedrijven en gemeenten. Tegelijkertijd mogen diezelfde initiatiefnemers, maar ook de omwonenden er op vertrouwen dat de kwaliteit van de leefomgeving gewaarborgd wordt. Ruimte bieden aan initiatiefnemers betekent een open luisterhouding aan de kant van de provincie. Tevens hoort hierbij een faciliterende en stimulerende rolopvatting door de provincie. Waarbij meegekeken wordt naar de specifieke eigenschappen van het gebied, en maatwerk mogelijk gemaakt wordt.

Voor het borgen van de kwaliteit van de leefomgeving (van initiatiefnemer en omwonenden) is het nodig om in de omgevingsverordening duidelijke (onder)grenzen aan te geven. Deze verordening en bijbehorende regels moeten zo duidelijk zijn dat ze handhaafbaar zijn en gehandhaafd worden.

Ook de kwaliteit van het interactieproces zelf, met initiatiefnemers en belanghebbenden, is van belang; ook dat borgen we. Dit begint met de integriteit van betrokkenen. Inwoners, bedrijven en gemeenten mogen er op vertrouwen dat zowel bestuurders als ambtenaren van de provincie integer handelen. Daarnaast is transparantie van belang, zowel voor het proces zelf, als voor de uiteindelijke besluitvorming. Dat maakt het tenslotte mogelijk om er ook helder over te communiceren.

Bestrijding van ondermijnende criminaliteit

Een openbaar bestuur dat niet in staat is doeltreffend op te treden tegen fenomenen van georganiseerde criminaliteit en ondermijning, verliest uiteindelijk het vertrouwen van de inwoners die geacht worden te zijn beschermd tegen de daarmee gepaard gaande uitwassen van geweld, willekeur, valse concurrentie en gevoelens van onveiligheid. Veiligheid is een constante factor als het gaat om maatschappelijke waarden en prioriteiten.

Georganiseerde criminaliteit zorgt niet alleen voor een ondermijning van (het gezag van) de overheid, het ondermijnt ook onze samenleving. Een succesvolle aanpak van ondermijning vergt daarom niet alleen een weerbare overheid, maar ook een weerbare samenleving. Criminelen gaan doelgericht op zoek naar kwetsbare inwoners en bedrijven, om hen te verleiden of onder druk te zetten om mee te werken aan criminele activiteiten. Vanuit de zorgplicht van de overheid helpen wij mee om hen weerbaarder te maken tegen criminelen.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Vergunning, Toezicht en Handhaving

We hebben als provincie een vergunningverlenende, toezichthoudende en handhavende rol bij grote bedrijven die veel impact hebben op hun directe omgeving. Nieuwe ontwikkelingen of overtredingen leiden snel tot onzekerheid en onrust. We zien daardoor ook de noodzaak om bij deze grote spelers veel meer vooraf te kijken naar de doorontwikkeling van de bedrijvigheid in relatie tot de impact en samenhang met de directe omgeving. Soms is er verschil tussen feitelijke en ervaren overlast in relatie tot een wettelijke norm. Een goede dialoog met de omwonenden is nodig, zelfs bij veranderende bedrijfsvoering binnen een vergunning. Onze norm is dat we de komende 4 jaar adequate vergunningen hebben en naleven. Dit past ook goed bij de insteek van de nieuwe Omgevingswet, gebaseerd op een goede afstemming en samenwerking met de andere betrokken overheden en de omgevingsdiensten. Van een regulerende en toezichthoudende rol verschuiven we dan meer richting faciliteren en stimuleren. Deze VTH-taken worden uitgevoerd door de Omgevingsdiensten, in opdracht van de provincie. De omgevingsdiensten functioneren als uitvoerende organisatie en partner van de provincie. Het is daarom belangrijk dat er ook op het provinciehuis voldoende deskundigheid beschikbaar blijft, als verbindende schakel tussen het bestuur enerzijds en de uitvoerende dienst anderzijds. Ook met het oog op het stimuleren van de circulaire economie is dit van belang. Om van afvalstoffen grondstoffen te maken zijn voldoende kennis en expertise nodig. We willen onderzoeken tegen welke regels de circulaire economie aanloopt, onder andere in samenwerking met het kenniscentrum voor Circulaire Economie.

Het belang van natuur voor onze provincie is groot. Wij beschermen onze natuur en de mensen die daar wonen, werken en recreëren door een structurele bijdrage te leveren aan toezicht en handhaving in de natuur. Deze middelen zijn bedoeld om illegale activiteiten terug te dringen en de veiligheid voor recreanten te vergroten. Ook bundelen we de krachten met politie, gemeenten en organisaties in het groen.

In Gelderland treffen we in toenemende mate dumpingen van drugsafval aan. Dit zijn de zichtbare tekenen van ondermijnende drugscriminaliteit in Gelderland. Deze dumpingen hebben ingrijpende gevolgen voor de eigenaren van de grond waarop het afval ligt en voor de bodem, als er sprake is van lekkage van vloeistoffen. Grondeigenaren die slachtoffer zijn van een dumping van drugsafval ontvangen een vergoeding van 100% voor de kosten die gemoeid zijn met het opruimen van drugsafval. Indien de grond in eigendom is van een overheid, wordt 50% van de kosten vergoed.

Om criminele activiteiten geen kans te geven en wit-was-praktijken tegen te gaan, blijven we gebruik maken van het instrument 'BIBOB-onderzoek' in het kader van subsidieverlening, vergunningverlening of aanbestedingen.

Veiligheid

In de komende periode voeren we de agenda veilig buitengebied uit. Het buitengebied van Gelderland wordt door de georganiseerde criminaliteit gezien als een steeds aantrekkelijker plaats voor het uitvoeren van hun activiteiten. Door in te zetten op het vergroten en delen van kennis in netwerken, het versterken van toezicht en handhaving en het versterken van de weerbaarheid van onze inwoners, werken wij aan een georganiseerde overheid die op adequate wijze bescherming biedt aan de inwoners en bedrijven in het buitengebied.

De digitalisering biedt veel kansen voor onze inwoners en bedrijven. Met allerlei nieuwe toepassingen en innovaties komen ook bedreigingen als 'phishing' van data en digitale fraude op ons af. Dit geldt ook voor de provinciale organisatie. We willen de digitale veiligheid samen met de inzet van het Rijk en onze kennispartners vergroten.

**Gelderland
wordt
duurzaam**

2. Gelderland wordt duurzaam

Energietransitie, klimaat en klimaatadaptatie

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Gelderland heeft in de afgelopen Statenperiode een ambitieuze koers uitgezet met het breed aangenomen Klimaatinitiatief. Als inspiratiebron fungeerde het klimaatakkoord van Parijs uit 2015.

Alle coalitiepartijen hebben zich aan het Klimaatinitiatief gecommitteerd. In dit Gelderse initiatief is een CO₂-reductie van 55% in 2030 afgesproken. De provincie Gelderland gaat hiermee verder dan de landelijke doelstellingen.

De komende periode zal de provincie uitvoering geven aan de ingezette koers. Het is de ambitie van de coalitie om de komende 4 jaar significante en voor de burgers zichtbare stappen te zetten in de realisatie van de in 2018 afgesproken doelstellingen. Daarbij willen we investeringen zoveel mogelijk richten naar mate van de bijdrage aan de CO₂-reductie.

De ambitie op het vlak van de energietransitie richt zich op 3 pijlers:

- a. Innovatie
- b. Energiebesparing en hernieuwbare energie
- c. Energie-infrastructuur

Het veranderend klimaat vraagt om een stevige aanpak. Samen met het Rijk, waterschappen, belanghebbenden en innovatieve partners maakt de provincie klimaatadaptatieve oplossingen mogelijk op het gebied van een waterveilig, droogtebestendig, groen en gezond Gelderland.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

De provincie zal een actieve rol op zich nemen voor de energietransitie. Dit houdt in dat de provincie gaat regisseren -waar nodig- en faciliteren -waar mogelijk- om de doelstellingen te realiseren.

Regisseren, het vergroten van de bewustwording en het ontwikkelen van goede voorbeelden gaan hierbij hand in hand. We zoeken de samenwerking met de regio's en de gemeenten om onze gezamenlijke doelen te bereiken. Met bedrijven en kennisinstellingen werken we samen om onze innovatiekracht te versterken.

We geven de energietransitie vorm langs een vijftal lijnen:

1. Samenwerking met gemeenten (partnerschap)

Regionale energiestrategieën zijn een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Door het ontbreken van een toegesneden bestuurlijk, financieel en juridisch kader, is het de vraag of deze werkwijze de versnelling geeft die wenselijk is. Vandaar de Gelderse werkwijze:

- de provincie en de 6 regio's trekken gezamenlijk op voor de planning en doelrealisatie
- de provincie voert de regie voor innovatie, kennisuitwisseling en stimuleren van pilots
- de gemeenten geven in regio-verband invulling aan de opgaven per regio

De afgelopen periode hebben Gelderse gemeenten, organisaties en (kennis)instellingen, in het GEA, op het terrein van de energietransitie goede stappen gezet. In lijn met de nieuwe

bestuursstijl vragen we het GEA -in het kader van de doorontwikkeling van het GEA- een bijdrage te leveren aan de realisatie van onze ambitie. Deze door de provincie gefinancierde structuur kan de komende periode een functie hebben voor:

- het versterken van het draagvlak (zie punt 2)
- het versterken van de kennisuitwisseling (zie punten 3-5).
- het faciliteren van het netwerk

De gezamenlijke aanpak voorkomt dat er (onnodige en dysfunctionele) tempoverschillen ontstaan binnen de provincie en tussen de regio's. Dit vraagt om adequate bestuurlijke regie door de provincie.

De gemeenten en regio's zijn belangrijke partners van de provincie bij de energietransitie. Daarom willen we de regio's en gemeenten ondersteunen zonder hun verantwoordelijkheid over te nemen. Bij het volgen van de doelrealisatie zal wel worden gelet op het nakomen van afspraken.

2. Bewustwording draagvlak

Het realiseren van bewustwording bij burgers voor het creëren van draagvlak voor de energietransitie is cruciaal. Dit is één van de belangrijkste aandachtspunten van het beleid. De provincie en Gelderse gemeenten leveren hier ook een belangrijke bijdrage aan (onder andere via de regionale energiestrategieën).

Dat kan op meerdere manieren. Te denken valt aan het:

- geven van voorlichting en adviezen over energiebesparing en hernieuwbare energie;
- realiseren van locaties waar burgers en ondernemers informatie kunnen krijgen over energietransitie van woonhuizen en bedrijfspanden, inclusief apparatuur als warmtepompen bijvoorbeeld. Om de voorzieningen tastbaar te maken, zijn deze daar ook fysiek te zien;
- ondersteunen van lokale energie coöperaties en hun onderlinge samenwerking;
- voorbeeldgedrag door overheden (in 2030 is provincie als organisatie 100% klimaatneutraal);
- actief informatie verstrekken over gerealiseerde successen op het terrein van energietransitie;
- benadrukken van kostenreductie voor inwoners en bedrijven en het vergroten van de onafhankelijkheid.

We zijn voorstander van burgerparticipatie in wind- en zonneprojecten, ook in financiële zin. We onderzoeken hoe we dit zo optimaal mogelijk kunnen bewerkstellen. Particulier initiatief voor de realisatie van hernieuwbare energiebronnen (bijvoorbeeld windenergie en zonnepanelen) stimuleren we. De koppeling van belang en verantwoordelijkheid werkt versterkend op het draagvlak bij burgers.

3. Gericht stimuleren van innovatie

Gelderland kent een groot aantal innovatieve bedrijven en kennisinstellingen op het terrein van schone energie, hernieuwbare energie en reductie van uitstoot van broeikasgassen. Wij dagen hen uit mee te denken over en bij te dragen aan het behalen van de doelstellingen. Het inzetten van de Gelderse innovatiekracht is niet alleen goed voor de energietransitie in Gelderland, maar ook voor deze bedrijven en kennisinstellingen. Het zou mooi zijn wanneer de Gelderse energiesector voor de transitie een leidende rol in Nederland weet te bemachtigen door omzet en innovaties. Natuurlijk kunnen ook concrete innovatieprojecten

van bedrijven en kennisinstellingen van buiten Gelderland op aandacht van de provincie rekenen, mits deze projecten (op een duurzame wijze) in Gelderland plaatsvinden. Wij streven naar zoveel mogelijk cofinanciering bij innovatieprojecten. We zoeken deze cofinanciering bij EU, Rijk en bedrijfsleven. Bestaande innovatieclusters zoals in Arnhem krijgen een impuls en worden uitgedaagd mee te denken of te werken aan het realiseren van de doelstellingen.

4. Versnellen van energiebesparing en hernieuwbare energie

- Voor de uitwerking van het Klimaatinitiatief stellen we een klimaatplan op voor het realiseren van die doelstelling in 2030.
- Energiebesparing en hernieuwbare energie gaan we versnellen.
- De provincie komt de gemaakte afspraken met het rijk na, waar onder voor de realisatie van windenergie.
- We gaan alle mogelijkheden benutten om zonne-energie op te wekken. Op daken van woningcomplexen, schoolgebouwen, sportcomplexen, overheidsgebouwen, bedrijfspanden en geïntegreerd in geluidswallen. Zonneparken in het buitengebied zijn ook mogelijk, waarbij de systematiek van de zonneladder van de Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF) richting geeft. Natuurlijke inpassing in het landschap is een basisvoorwaarde. Verder onderzoeken we hoe we als provincie kunnen bijdragen aan de omvorming van asbest daken naar zonnedaken bij zowel agrarische bedrijven als particulieren.
- We denken mee en leveren een bijdrage aan realisatie van nieuwe energiebronnen als diepte geothermie.
- Met netbeheerders spreken we over de ontwikkeling naar 2030 en 2050 en de impact van de doelstellingen op het beheer en de huidige c.q. benodigde opzet van de netten.
- Energiearmoede bespreken we met o.a. de Gelderse woningbouwcorporaties en het rijk. Een revolverend fonds kan worden opgezet om de kosten voor energietransitie voor huurders en huiseigenaren voor te financieren. Garantstellingen behoren ook tot de mogelijkheid.
- De opgave voor de energietransitie is fors. Wij komen ook de gemaakte afspraken met het rijk na (waar onder windenergie).

5. De energie-infrastructuur wordt uitgebreid

De energie-infrastructuur wordt uitgebreid, onder meer door warmtenetten (zoals bijvoorbeeld in Ede) en door het uitbreiden van de laadinfrastructuur voor mobiliteit op elektriciteit en waterstof. We vormen met de regio's en de gemeenten professionele versnellingsteams, bijvoorbeeld bij het maken van warmtetransitieplannen, businesscases voor grootschalig duurzame opwek, het opzetten van lokale warmtebedrijven en het handhaven van de wettelijke energiebesparingsnormen bij bedrijven.

Regionale Adaptatiestrategieën

De provincie heeft een wettelijke maar ook stimulerende en faciliterende rol in het vraagstuk van klimaatadaptatie. We stellen een agenda op om klimaatadaptatie vanaf 2020 verankerd te hebben in eigen beleid, uitvoering en handelen. Samen met Gelderse gemeenten en waterschappen geven we hier verder vorm aan door het opstellen van Regionale Adaptatiestrategieën. Vanuit een integrale blik kijken we naar beleidsvelden als bijvoorbeeld wonen, water, recreatie en toerisme, natuurontwikkeling en biodiversiteit. Voorbeelden hiervan zijn het Deltaprogramma, Waalweelde en het Rivierklimaatpark. De

provincie verbindt, faciliteert en inspireert. Waar nodig treedt de provincie regisserend op, zoals bij de aanwijzing van waterwingebieden. Maar ook bij de aanleg van nieuwe infrastructuur wordt gelet op klimaatadaptatie, zoals bijvoorbeeld het actief vasthouden van afstroomwater, het realiseren van grotere bergingscapaciteit.

Gelderland blijft rijk aan natuur, landschap en cultuurhistorie

3. Gelderland blijft rijk aan natuur, landschap en cultuurhistorie

Recreatie en toerisme

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Recreatie en toerisme zijn en blijven voor Gelderland met zijn mooie streken van grote economische waarde. We blijven doorgaan met het promoten van onze streken voor recreatie en toerisme. En we stimuleren innovatie als het gaat om groene recreatie. We ondersteunen ondernemers en gemeenten om te komen tot adequate verblijfsaccommodaties. Het beleid op recreatie en toerisme heeft de afgelopen perioden op hoofdlijnen goed gefunctioneerd. De campagne 'Gelderland levert je mooie streken' heeft zijn vruchten afgeworpen, de Veluwe is een top-bestemming voor binnenlandse vakanties en met steun van de provincie is de revitalisering van vakantieparken ter hand genomen. Voor de ontwikkeling van Gelderland tot het 'Normandië van Nederland' zijn de eerste stappen gezet. Voor de nieuwe bestuursperiode zijn een aantal accentverschuivingen gewenst om recreatie en toerisme duurzaam, toekomstbestendig en kwaliteitsgericht te houden.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Recreatie en toerisme zijn primair het domein van ondernemers en organisaties, waarbij gemeenten als eerste overheid betrokken zijn. Aangezien de vraagstukken echter veelal op bovengemeentelijke schaal liggen en soms ook provinciale belangen direct in het geding zijn (bijvoorbeeld natuurbeheer), is een coördinerende rol van de provincie logisch. Dat betekent dat de provincie de spelers bij elkaar brengt om de gezamenlijke belangen af te stemmen. Bij de accentverschuivingen om recreatie en toerisme duurzaam, toekomstbestendig en kwaliteitsgericht te houden, gaat het ons om:

- Verdere ontwikkeling in geografisch opzicht: de Veluwe is en blijft een recreatief topgebied, maar ook andere Gelderse regio's zijn zodanig recreatief aantrekkelijk dat doorontwikkeling kansrijk is.
- Voor de Veluwe moet vermeden worden dat de recreatie zo intensief wordt dat de natuurkwaliteiten aangetast worden. Een goede balans tussen natuur en recreatie is belangrijk. Met recreatieondernemers en natuurorganisaties formuleren we hierop een gezamenlijke aanpak.
- Recreatie en toerisme heeft niet alleen een relatie met sport en bewegen maar ook met natuur, landschap en cultuurhistorie. Routenetwerken kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren.
- De uitwerking van het thema bevrijding en vrijheid moet een eigen plek hebben ('Gelderland als het Normandië van Nederland'). Daarbij staat de betekenis van vrijheid voor vandaag centraal. En dat is meer dan het oorlogsverleden zelf. Hierbij hoort een extra structurele financiering.
- We werken samen met onze partners aan innovatie, herstructurering en aan de veiligheid en leefbaarheid op de Gelderse vakantieparken, onder andere via de ontwikkelingsmaatschappij Vitale Vakantieparken.
- Gelderland is goed op de fiets te beleven. Wij zorgen voor regionale verbindingen en de snelfietspaden. De realisatie van recreatieve fietspaden en de fietsverbindingen binnen steden en dorpen zien wij als een verantwoordelijkheid van gemeenten.

De coördinerende rol van de provincie kan alleen tot zijn recht komen als de partners hun bijdrage kunnen leveren. Partners zijn - zowel in de bestaande als verder te ontwikkelen toeristische gebieden - de ondernemers en gemeenten, maar zeker ook de bewoners en organisaties die de effecten van toerisme en recreatie ondervinden. Ook vanuit het perspectief sport en cultuur zoeken we de samenwerking op gebied van recreatie en toerisme.

Cultuur en erfgoed

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Bij het Gelderse beleid ten aanzien van cultuur en erfgoed staan twee begrippen centraal: verbinden en bewaren. Net als de vereniging, de kerk of de sport draagt kunst en cultuur bij aan de verbinding tussen Gelderlanders. Cultuur heeft intrinsieke waarde en het draagt bij aan creativiteit. Creativiteit die bijdraagt aan innovatie, aan het bedenken van nieuwe oplossingen. Een rijk cultureel leven is ook van belang voor een positief vestigingsklimaat. De provincie draagt samen met beroepskrachten en vrijwilligers zorg voor een breed cultureel aanbod. We willen dat kunst- en cultuurinstellingen een breed publiek aanspreken en nieuwe groepen bezoekers bereiken.

Door middel van culturele projecten en activiteiten willen wij ontmoetingen tot stand brengen in Gelderland en mensen met elkaar verbinden. Op deze manier leveren wij een bijdrage aan de acceptatie van verschillen tussen mensen en culturen en bevorderen we een open en gastvrije houding voor onze inwoners en voor mensen die Gelderland bezoeken waarin openheid, verbinding, plezier, respect en harmonie centraal staan.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Cultuur

- Een goede culturele infrastructuur bieden waardoor cultuur voor een breed publiek in alle Gelderse streken te beleven is.
- Onze culturele parels blijven ondersteunen in heel Gelderland, waaronder het Gelders Orkest, Ereprijs en Go Short.
- Daar waar kansen voordoen voor Gelderland om zich te profileren, op cultureel gebied, willen we deze graag onderzoeken.
- Op basis van een evaluatie van de Gelderse aanpak laaggeletterdheid maken we in het voorjaar van 2020 een voorstel voor een vervolgaanpak laaggeletterdheid.
- Partners in de regio faciliteren we om te komen tot culturele maatwerk initiatieven, ook als het gaat om bibliotheekvoorzieningen voor zover het innovatie en experimenten betreft (geen exploitatie).

Musea

We hebben een grote diversiteit aan musea in Gelderland. Er wordt door vrijwilligers en beroepskrachten gewerkt in musea om bezoekers te vertellen over de wetenswaardigheden. De vraag is hoe het museum van de toekomst er uit ziet. Dit als verdere uitwerking van het museumbeleid. In deze collegeperiode willen we:

- De Gelderse musea stimuleren om plannen te maken voor het toekomstbestendig maken van de Gelderse musea. Cultuur Oost, het Gelders netwerk- en

expertisecentrum voor kunst, cultuur en samenleving, kan hierbij mogelijk een ondersteunende rol bieden

- Ter stimulering van het toegankelijk maken van musea voor alle Gelderlanders onderzoeken we de (her)invoering van de Gelderse Museumdag

Erfgoed

Overal in Gelderland zijn molens, kerken, kastelen, archeologische vindplaatsen en landschappen die helpen om de geschiedenis van Gelderland te vertellen en te beleven. Ze vertellen verhalen over waar we vandaan komen, wie we zijn en hoe we ons ontwikkelen. Het bewaren van ons culturele erfgoed is van groot belang voor historisch besef en onze gezamenlijke identiteit. Het behouden van cultureel erfgoed vereist niet alleen dat gebouwen onderhouden en opgeknapt worden, maar ook dat de kennis over het in stand houden van historische bouwwerken wordt overgedragen aan toekomstige generaties. Het erfgoed, drager van het verleden, verdient onze bescherming. Ons erfgoed is het behouden waard vanwege de historische waarde, de waarde voor de leefomgeving en de verbindende waarde. Op basis van een gezond financieel toekomstperspectief. In deze collegeperiode willen we:

- de restauratie van monumenten stimuleren
- restauratieopgave programmatisch aanpakken
- de herbestemming van monumenten helpen mogelijk te maken
- de verduurzaming van monumenten bevorderen
- de draaipremie voor de Gelderse molens ook in de komende Statenperiode blijven geven
- organisaties die zich inzetten voor het behoud van monumenten ondersteunen
- samen met gemeenten en overige partners kijken naar de bestemming van vrijkomend maatschappelijk vastgoed, waaronder kerken. Dit in het verlengde van het pilotproject van het ministerie van OCW te komen tot een integrale kerkenvisie
- nader verkennen hoe en op welke wijze we landschappen (historische buitenplaatsen) als onderdeel van ons erfgoed in stand kunnen houden
- initiatieven steunen die het gebruik van het Nedersaksisch stimuleren

Natuur en Landschap

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Gelderland is de provincie met het meeste groen van Nederland met de Veluwe als grootste aaneengesloten natuurgebied. Het groen is niet alleen te vinden in natuurgebieden, ook op het platteland en in en rond dorpen en steden. Groen is van belang voor het welzijn van de mensen, die er wonen of recreëren, voor het versterken van de biodiversiteit en voor het dempen van de effecten van klimaatveranderingen. Onze natuur en landschap zijn het daarom meer dan waard om goed beheerd te worden. Als provincie dragen wij een grote verantwoordelijkheid voor het aanleggen, inrichten en beheren van natuur. We gaan door met de realisatie van het Gelderse Natuurnetwerk (GNN) richting 2027. Naast deze verantwoordelijkheid willen wij de biodiversiteit vergroten. Deze ambitie staat ook in de Omgevingsvisie.

Om onze ambities rondom landschap en natuur te realiseren, bundelen we kennis en uitvoeringskracht met onze samenwerkingspartners. En stimuleren we ondernemerschap voor het behoud van onze natuur en groene burgerinitiatieven en concepten. Ook zoeken we de integratie met onze doelstellingen rondom landbouw, klimaatadaptatie, wonen en provinciale infra projecten.

Groene daken zijn voorbeelden van innovatieve concepten om bij te dragen aan meer biodiversiteit.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

- Het bevorderen van de biodiversiteit is een zaak van vele partijen en onze inwoners. We dragen graag onze steen bij met een robuust uitvoeringsplan voor biodiversiteitsherstel in natuurgebieden, landbouwgebieden en de openbare ruimte in en rond de stad.
- De provincie stimuleert gemeenten om, in samenwerking met lokale partijen, eigen biodiversiteitsplannen op te stellen en daarvoor voldoende middelen te begroten. De provincie kan het opstellen van deze plannen co-financieren.
- We werken samen met onze Gelderse partners aan een provinciaal plan van aanpak op het gebied van de stimulering biodiversiteit in de natuur. Voor behoud en herstel van biodiversiteit en voor beleving is van belang dat in kwetsbare gebieden en in broed- of foerageergebieden voldoende rust, stilte en duisternis wordt gegarandeerd. Daartoe ontwikkelen we beleid voor zonering. Waar mogelijk doen we dat periodiek, bijvoorbeeld alleen tijdens het broedseizoen.
- Op provinciale gronden passen we ecologisch bos- en groenbeheer toe, met respect voor de natuurlijke cyclus en groei- en leefwijze van planten, bomen en dieren. Bossen en bomen leveren naast hun landschappelijke en belevingswaarde veel ecosysteemdiensten, waaronder het vastleggen van CO₂, verkoeling en het bieden van een habitat aan talrijke soorten.
- De Provincie Gelderland werkt al aan het aanleggen van meer natuurgebieden. Omdat de Nederlandse natuur onder druk staat, is van groot belang deze goed met elkaar te verbinden, ook over provinciegrenzen heen. Bijvoorbeeld door de aanleg van ecoducten en ontsnipperingsmaatregelen. Deze laatste kunnen slim worden gekoppeld aan klimaatbuffers. We kijken wat de meest effectieve en efficiënte manier is om onze middelen in te zetten rondom onze natuur- en landbouwdoelstellingen (waaronder ontsnippering, biodiversiteit en landbouwtransitie). Ook is het nodig om onderscheid te maken tussen intensieve en extensieve recreatie in natuurgebieden. Bij natuurorganisaties is veel kennis aanwezig die we graag benutten om tot een plan te komen waarmee optimaal verbetering wordt gerealiseerd.
- Nog altijd verdwijnen in ons buitengebied en cultuurlandschap waardevolle natuur- en landschapselementen. Dergelijke elementen gaan we beter beschermen. Met agrarische collectieven, gemeenten, waterschappen en burgers werken we aan de 'groen-blauwe dooradering' van het landschap via behoud, herstel en herinrichting van waardevolle landschapselementen. Natuur- en landschapsbeheer en terreineigenaren krijgen hierin onze actieve steun. Ook de steun aan het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, dat via de agrarische collectieven wordt voortgezet. Daarnaast is een belangrijke rol weggelegd voor natuurorganisaties, bijvoorbeeld bij de ondersteuning van de vele duizenden vrijwilligers.
- Landgoederen en bosgebieden zijn de parels van de provincie. Het beheer hiervan kost veel geld. Landgoed- en boseigenaren verdienen daarom ruimte om te ondernemen. We werken nauw samen met terreineigenaren en -beheerders en voorzien in passende vergoedingen die we gaan baseren op doelen in plaats van maatregelen, zoals nu in het

Subsidiestelsel Natuur en Landschap. We zetten extra in op het versterken van de kwaliteiten van de Hoge Veluwe en de Veluwezoom in Gelderland.

- Onze inzet op het behoud van het open landschap en de groene leefomgeving betekent dat bij de bouw van extra woningen inbreiding voor uitbreiding gaat. Daarbij merken we op dat de groene leefomgeving binnen de bebouwde kom ook bescherming verdient. We blijven de ladder voor duurzame verstedelijking hanteren en bieden ruimte aan biodiversiteit en klimaatadaptatie. Dit kan door bij toekomstige projectontwikkeling te bevorderen dat bestaande natuur zoveel mogelijk wordt gespaard en/of meegenomen in het projectontwerp. Voor provinciale infrastructurele projecten maken we actief gebruik van de Omgevingswijzer en andere handreikingen in het kader van de GreenDeal Duurzame Grond-, Water- en Wegenbouw.
- Om de natuur effectief te beschermen en kwaliteit van lucht, water en bodem te verbeteren zullen we in het kader van vergunningverlening, toezicht en handhaving voor het kwantificeren van de uitstoot van schadelijke stoffen en het niveau van geluidsoverlast niet alleen gebruik maken van rekenmodellen, maar deze ook toetsen door middel van metingen.
- Op dit moment is er sprake van een lichte afname van het areaal bos. Die trend willen we samen met beherende organisaties keren via het introduceren van natuurvolgend bosbeheer en op basis van nieuw op te stellen bosbeleid. Enige uitdunning van bos kan nodig blijven bij het creëren of behoud van heide- en stuifzandgebieden. Indien er toch gekapt wordt, geldt er een kwalitatieve herplantplicht die wordt gehandhaafd. Te allen tijde is maatwerk geboden in overleg met onze inwoners en partners. We zoeken samen met onze partners hoe we onze natuur naar de toekomst toe kunnen beheren. Hierin staat de weging tussen het stimuleren van bos voor het klimaat en noodzakelijke bomenkap voor het natuurbeheer centraal.
- De gewenste omvang (bepaald door de Fauna Beheer Eenheid) van wildpopulaties zal in overleg met natuurbeheerders en de Wild Beheer Eenheden nauwkeurig worden bepaald mede op basis van ecologische principes.
- Door een gevarieerde grazersdichtheid is er meer natuurlijke verjonging van bossen, waardoor meer diversiteit in het landschap ontstaat. Waar bewoners overlast ervaren en voor bescherming van land- en tuinbouw verkiezen we preventieve maatregelen boven afschot. Afschot is alleen aan de orde wanneer natuurschade, landbouwschade, veiligheid, volksgezondheid of schade aan dijken dat noodzakelijk maakt. Boeren worden gesteund bij het nemen van preventieve maatregelen tegen flora- en faunaschade aan landbouwgewassen. Beheer kan ook worden toegepast waarbij de volgorde preventie, afschot en dan pas schade-uitkering wordt gevolgd. Waar deze schade toch ontstaat, kent de provincie een vergoeding toe.
- We trekken een bedrag uit voor de financiering van roofdieradaptatiemaatregelen (dat wil zeggen maatregelen die genomen worden om bijvoorbeeld vee te beschermen tegen roofdieren). We onderzoeken of een herijking van de schadevergoeding van flora en fauna zinvol is om meer in te zetten op preventie om daarmee de totale lasten te verlagen.
- Er komt een ruimer budget voor natuureducatie voor jong en oud in onderwijs en voor natuurtoerisme. Bijvoorbeeld educatieve wandel- en fietsroutes die ook toegankelijk zijn voor burgers met een beperking. Natuurorganisaties worden gestimuleerd hier een actieve rol in te nemen.
- Vrijwilligers die zich inzetten voor natuur en landschap zijn onmisbaar. In Gelderland zijn er zo'n 20.000. Ze ontwikkelen en beheren natuur en landschap en laten jong en oud de natuur beleven. We willen deze betrokkenheid stimuleren en verruimen.

Landbouw

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Boeren en tuinders zijn een onmisbare economische pijler in ons land en kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken op het gebied van landbouw, natuur en milieu. We kiezen voor een verduurzaming van het platteland. Een economisch gezonde, ecologisch duurzame en maatschappelijk gewenste land- en tuinbouwsector is essentieel om te kunnen beschikken over een toekomstbestendige voedselvoorziening. De huidige voedselproductie is het resultaat van decennialang onderwijs en beleid dat schaalvergroting, intensief grondgebruik en goedkoop voedsel centraal zette. In de 21e eeuw staan we voor een nieuwe uitdaging: voedselproductie met herstel van biodiversiteit, landschappen en kringlopen. Voorwaarden hiervoor zijn een levende en gevarieerde bodem en voldoende bestuivende insecten. De richting die ons voor ogen staat is daarom een natuurinclusieve kringlooplandbouw met een duurzaam verdienmodel (met een langere levensvatbaarheid). Hiermee bedoelen we een economisch rendabel landbouwsysteem dat optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in bedrijfsvoering, inclusief zorg voor ecologische functies en de biodiversiteit op en om het bedrijf.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Agrarische bedrijfsvoering

We willen de verdere verduurzaming van de agrarische gezinsbedrijven actief stimuleren. We maken daarom samen met de agrarische sector afspraken over de manier waarop de verdere verduurzaming van de agrarische sector in Gelderland handen en voeten kan krijgen. Nieuwe verdienmodellen maken het aantrekkelijk om een natuurinclusief agrarisch ondernemer te zijn.

Om deze ambitie te realiseren wordt gewerkt aan nieuwe verdienmodellen, bewustwording, onderwijs, kennis en innovatie. De initiatiefnemers stellen ambitieuze doelen met een realistische weg er naartoe. Ze vragen de provincie om daarbij hun partner te zijn. En dat willen wij.

We zijn blij dat de Gelderse landbouw-, natuur en milieuorganisaties, waaronder de Gelderse Natuur en Milieufederatie, LTO Noord en de agrarische collectieven een Actieplan Natuurinclusieve landbouw Gelderland tot stand hebben gebracht waar zij samen de schouders onder willen zetten. Het Actieplan biedt toekomstperspectief voor de landbouw en zet in op kringlooplandbouw met een toename van natuur- en landschapswaarden op het platteland, zoals bijvoorbeeld het concept van Herenboeren en De Heideboerderij.

Wij zetten een ambitieus uitvoeringsprogramma op voor het stimuleren van de landbouw- en voedseltransitie. Hiermee ondersteunen we initiatieven en (gebieds-)pilots van pionierende

Ook pilots met specifieke innovaties zoals voedselbossen, natte landbouw, permacultuur en nieuwe teelt in het kader van de eiwittransitie komen in aanmerking. Naast financiële steun zorgen we voor experimenteerruimte, ook in wet- en regelgeving. We ondersteunen lerende netwerken zoals Vruchtbare Kringloop, dialoogplatforms en overige samenwerkingsverbanden in de provincie.

bedrijven en maatschappelijke partijen die toewerken naar circulaire, natuurinclusieve of biologische bedrijfsvoering. Deze richten zich op maatschappelijke dialoog, uitwisseling van kennis en inspiratie over bestaande en nieuwe initiatieven, korte ketens, streekproducten en het betrekken van inwoners bij de voedseltransitie. We

zoeken met alle ketenpartners en betrokken organisaties naar nieuwe en effectieve mogelijkheden om deze transitie te stimuleren.

We dringen het mestoverschot terug. Nutriëntenkringlopen willen we zoveel mogelijk sluiten op boerderijniveau en op regioniveau. Dit komt ten goede aan de kwaliteit van bodem, water en lucht, conform de

kringlooplandbouwnotitie van het ministerie.

We maken in overleg afspraken om de stikstofuitstoot verder omlaag te brengen.

Het verder sluiten van de nutriëntenkringloop kan bijvoorbeeld in het initiatief van de kunstmestvrije Achterhoek.

We willen dat de boer een eerlijke prijs krijgt voor zijn producten en een fatsoenlijk inkomen heeft. Daarvoor kijken we naar verdienmodellen die ook bijdragen aan de biodiversiteit en het landschap. Deze transitie willen we in gang zetten. We vragen de Gelderse landbouw-, natuur en milieuorganisaties, LTO Noord en de agrarische collectieven om samen met ons tot een voorstel te komen, mede op basis van Actieplan natuurinclusieve landbouw. We stellen een stevig investeringsbudget in voor ondersteuning aan boeren die (deels) over willen gaan op natuurinclusieve kringlooplandbouw. Met investeringsbudget kunnen we bijvoorbeeld bijdragen aan kennisuitwisseling, kunnen we kringloop- en natuurinclusieve transitie stimuleren en bijdragen aan de ontwikkeling en het delen van kansrijke verdienmodellen. We betrekken hierbij het Rijk vanuit de nationale landbouwvisie en willen gebruik maken van de mogelijkheden van het nieuwe Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid voor cofinanciering.

Rond intensieve veehouderij is veel maatschappelijke discussie, die zich toespitst op gezondheidsrisico's voor omwonenden, aantasting van het landschap, risico's van stalbranden en dierenwelzijn. We houden vast aan het Plussenbeleid waarbij toename in kwantiteit nooit ten koste kan gaan van kwaliteit. We bevorderen stallen waarbij dierenwelzijn en veiligheid voor de dieren voorop staan. We bevorderen de toename van grondgebonden landbouw en weidegang van dieren. We onderzoeken in overleg met alle belanghebbende partijen of we met een nieuwe ronde van landinrichting via grondruil een impuls kunnen geven aan duurzame omslag in de landbouw, in combinatie met het versterken van doorlopende landschapsstructuren en watergangen.

Agrarisch landschapsbeheer

Onze buitengebieden zijn prachtig. Die willen we koesteren. Streekeigen landschappen willen we behouden, herstellen en ontwikkelen. Door het terugbrengen van landschapselementen en meer bloeiende weilanden en akkerranden in het cultuurlandschap komt er ook weer meer voedsel en schuilgelegenheid voor insecten, vogels en andere dieren.

Om een dynamisch buitengebied te behouden moeten we oplossingen vinden voor de vrijkomende agrarische bebouwing, rekening houdend met boeren die blijven. Dit kan zijn sloop, maar ook het geven van een andere economische functie zoals toerisme, zorg, energieopwekking of door natuurontwikkeling. Nevenactiviteiten kunnen de levensvatbaarheid van de agrarische bedrijven verbeteren. We willen de sector ruimte bieden om andere maatschappelijke doelen te dienen. Is er geen andere functie mogelijk en is langdurige leegstand het gevolg dan resteert sloop als oplossing om verkrotting te voorkomen. Belangrijk is dat we open staan voor innovatieve en duurzame ideeën uit de samenleving en deze een kans te geven.

Innovatie en verduurzaming

Er zijn belangrijke ontwikkelingen te verwachten die samenhangen met de drie sterke punten van Gelderland: Food, Health en Energy. Dit is de samenwerking tussen de Food-sector in en rond Wageningen en Ede en de Health-sector in en rond Nijmegen op het thema's gezondheid en voedsel, en ook de FruitDelta in het Rivierengebied. Daarnaast zien we de samenwerking van de Food-sector met de Energy-sector in en om Arnhem: de energietransitie zal ook voor de landbouw en de voedingsindustrie grote impact hebben. De hier opgebouwde kennis en ervaring kunnen ook elders in Nederland en erbuiten worden gebruikt.

Ook de landbouw moet zijn voorbereid op een veranderend klimaat en bijdragen aan het voorkomen van klimaatverandering. Door het vastleggen van koolstof in de bodem en in landschapselementen, en door uitstoot van broeikasgassen (methaan) te verminderen. We willen de agrarische sector helpen de afgesproken doelstellingen in het Klimaatakkoord te halen.

Innovatieve voorbeelden richting 'fossielvrij' zoals in het tuinbouwgebied NEXT Garden en in de Bommelerwaard, of in de laanboomteelt verdienen navolging. Greenport Gelderland loopt voorop met duurzaamheid.

We blijven ons inzetten om Foodvalley sterk te positioneren als internationale topregio op het gebied van kennis en innovatie rond agrofood. Gelderland kan hiermee koploper worden op het gebied van verduurzaming van de landbouw. Het belang daarvan voor de provincie Gelderland is groot, want de agrofood is de sector waarin Nederland mondiaal het meest voorop loopt. Gelderland kan zich daarmee ook internationaal profileren als vestigingslocatie voor bedrijven. Het beoogde World Food Center kan aan de profilering van Foodvalley een impuls geven.

Gelderland
werkt aan
een gezonde,
veilige,
schone en
welvarende
samenleving

4. Gelderland werkt aan een gezonde, veilige, schone en welvarende samenleving

Leefbaarheid, sociale cohesie en voorzieningenniveau in wijken en dorpen

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Gelderland werkt aan een gezonde, veilige, schone en welvarende samenleving. Wij beschouwen leefbaarheid als hoofdzak. Ons beleid werkt, samen met dat van gemeenten, immers door tot in de directe leefomgeving van mensen en draagt daarmee uiteindelijk bij in hoeverre mensen die als 'gaaf' ervaren. Wij willen meewerken aan een samenleving waarin we 'omzien naar elkaar', aan ontmoeting en verbinding. Daarvoor is bijvoorbeeld belangrijk dat dorpen, buurten en wijken laagdrempelige ontmoetingsplekken hebben. En dat inwoners zelf 'aan het roer' kunnen zitten om hun leefomgeving in te richten naar hun wensen en behoeften. De rol van vrijwilligers blijft cruciaal. Het is belangrijk in te zien dat maatschappelijke en ruimtelijke opgaven juist op wijk-, buurt- en dorpsniveau sterk vervlochten zijn. Een vraagstuk rond voorzieningen en mobiliteit staat bijvoorbeeld niet los van passende huisvesting, ook voor starters en senioren.

De verantwoordelijkheid op gebied van zorg en welzijn ligt primair bij de gemeenten. De rol van de provincie is gericht op samenbinden, adviseren en kennis delen. Een integrale aanpak is dan ook noodzakelijk. We steunen innovatieve projecten en experimenten die bijdragen aan onze ambities, zoals de Leefbaarheidsalliantie bijvoorbeeld. In de komende periode willen we de samenwerking met partners in de verschillende gebieden versterkt voortzetten. Het is belangrijk om dit uit te bouwen naar een meer integrale benadering en leefbaarheid te verbinden met andere beleidsvelden. In de integrale aanpak van leefbaarheid is de rol van vrijwilligers cruciaal. De erkenning, waardering en ondersteuning van vrijwilligers en hun rol vraagt meer aandacht, ook van ons.

Een voorbeeld van een integrale aanpak is het programma Leefbaarheid, waarbij de organisaties Zorgbelang, Vereniging Dorpshuizen & Kleine Kernen, Spectrum en Plattelandsjongeren Gelderland, tezamen de Leefbaarheidsalliantie van Gelderland, invulling geven aan de provinciale rol. Zij hebben een provinciebreed netwerk van regionaal functionerende vrijwilligers opgebouwd.

Het manifest Zes speerpunten voor een leefbaar en toekomstbestendig Gelderland dat de Leefbaarheidsalliantie in maart 2019 aan Provinciale Staten heeft aangeboden, geeft een perspectief dat sterk in de richting gaat van verbinding met andere beleidsvelden.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

- Voortzetting van de Leefbaarheidsalliantie impliceert een nieuwe fase van het Leefbaarheidsprogramma. En er is meer nodig. Integraler werken aan de leefbaarheidsvraagstukken betekent ook dat het Leefbaarheidsprogramma daadwerkelijk leidt tot integraler werken met de andere relevante beleidsvelden van de provincie.
- Onze inzet is erop gericht inwoners te faciliteren om, samen met de gemeente, voor hun eigen leefomgeving te komen tot integrale bewonersinitiatieven voor leefbaarheid. Om zo gezamenlijk plannen ter verbetering van de leefbaarheid te

maken. Deze kunnen worden aangeduid als *dorpendeals* als het om een dorp gaat, maar het kan ook gaan om een wijk of buurt in een stad.

- Aangezien dergelijke *dorpendeals* zullen uitgaan van inclusie ('iedereen kan meedoen'), kan ook armoedebestrijding deel zijn van het bewonersinitiatief. Wij steunen innovatieve projecten die inzetten op de preventie van armoede en op het voorkomen van sociale uitsluiting van jongeren en kinderen door verspreiden van kennis en deskundigheid.
- Voor het zichtbaar maken van waardering voor vrijwilligers en het hen bieden van verdere ontwikkelingsmogelijkheden vragen we de Leefbaarheidsalliantie instrumenten te ontwikkelen.

Inclusiviteit

Wij staan voor een Gelderland met een inclusieve samenleving waarin iedereen zich veilig en thuis voelt, ongeacht afkomst, gender, seksuele oriëntatie, religie, leeftijd of sociaaleconomische achtergrond. Wij hechten aan werknemers met verschillende culturele en etnische achtergronden binnen een bedrijf of organisatie. Om zo samen tot betere prestaties te komen.

Gezonde leefomgeving, voeding, sport en bewegen

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

De kwaliteit van onze leefomgeving is van groot belang voor mensen en bedrijven en is een belangrijke ambitie in de Gelderse Omgevingsvisie. Hieronder verstaan we:

- *Een gezonde en veilige leefomgeving:* een schone en frisse lucht, een schoon milieu, een niet vervuilde bodem, voldoende schoon en veilig (drink)water, bescherming van onze flora en fauna. Waarbij we voorbereid zijn op klimaatverandering, zoals hitte, droogte, bosbranden en overstromingen. En we aandacht hebben voor verkeersveiligheid en veilige bedrijvigheid.
- *Een schoon en welvarende leefomgeving:* een dynamisch, duurzaam en aantrekkelijk woon-, werk- en ondernemersklimaat, goed bereikbaar en met een goed functionerende arbeidsmarkt en dito kennis- en onderwijsinstellingen. Waarbij we schadelijke uitstoot, afval en uitputting van grondstoffen tegengaan. En we met elkaar investeren in nieuwe, alternatieve vormen van energie.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Gezonde leefomgeving en voeding

Het gaat goed met Gelderland maar dat wil niet zeggen dat elke Gelderlander gezond is. De vorige bestuursperiode is het begrip welbevinden als mate van geluk geïntroduceerd. Deze periode willen we de resultaten van de metingen als experiment betrekken bij onze investeringen in de Gelderse samenleving. Aan experimenten rondom het toetsen van metingen nemen we graag deel.

Centraal in de omgevingsvisie Gaaf Gelderland staat een gezond Gelderland. Daar zetten we de komende vier jaren stappen in langs de volgende lijn: creëren van een gezonde leefomgeving. Waarbij de overheid/provincie als beschermer optreedt:

- Gezondheid gaat voor onze ruimtelijke besluiten een expliciet toetsingskader vormen (zie ook de gezondheidswijzer). De GGD is voor ons daarbij een gewaardeerde partner. Dit moet leiden tot ruimtelijke plannen waarin het aspect gezondheid integraal is meegenomen en meegewogen. De wijze van implementeren kan daarbij per regio verschillen. Als we hierom wordt verzocht door gemeenten, ondersteunen we dit ook op gemeentelijk niveau.
- We stimuleren gemeenten om fiets- en wandelpaden aan te leggen zodat hun inwoners dagelijks in de nabijheid van hun woning kunnen fietsen en wandelen (en zo eenvoudig 10.000 stappen per dag kunnen zetten).
- We zetten onze regeling voor groene schoolpleinen door binnen het beschikbare budget.
- Het geitenmoratorium blijft van kracht zolang de effecten van het houden van geiten op de volksgezondheid onduidelijk zijn. We spannen ons in om zo snel mogelijk deze duidelijkheid voor de sector te krijgen.
- Omdat asbestdaken in 2025 niet meer aanwezig mogen zijn, wordt voor het verwijderen en het ingezamelde asbest gezocht naar innovatieve oplossingen. We onderzoeken hoe we de helpende hand kunnen bieden om bijvoorbeeld een asbestdak te vervangen door een zonnedak.
- We zien dat ook een groot aantal Gelderse gemeenten te maken hebben met grote financiële tekorten in het sociale domein (jeugd en wmo). Hierdoor is het gevaar reëel dat de zorg onder druk komt te staan. Wij houden vinger aan de pols, monitoren de ontwikkelingen, lobbyen en zoeken met Gelderse gemeenten naar mogelijke oplossingen.
- Eenzaamheid is een groeiend probleem. We stimuleren initiatieven om dit terug te dringen.
- We blijven organisaties van vrijwilligers in de zorg in Gelderland ondersteunen.
- We zorgen dat er meer en meer gezonde eerlijke streekproducten beschikbaar komen op de Gelderse markt en in ons Huis der Provincie.
- In het in Ede te realiseren World Food Center komt alles over duurzame en gezonde voeding samen. We streven er naar dat iedere Gelderlander eenmalig tegen gereduceerd tarief kennis kan maken met het WFC.
- We stimuleren dat onderzoekscentra die onderzoek doen met provinciaal geld hun resultaten ook in Gelderland beproeven. Ook andere innovaties op het terrein van sport, health en voeding en combinaties daartussen stimuleren we. En ook cross-overs op gebied van sport en jeugdzorg en sport en leefbaarheid in dorpen en wijken.
- Als provincie Gelderland geven we als grote werkgever het goede voorbeeld, of het nu gaat om voeding of bewegen van onze medewerkers.

Sport en bewegen

Sport leent zich van nature tot het maken van verbindingen. Tussen mensen, tussen groepen mensen, maar ook tussen verschillende beleidsthema's.

Sportclubs hebben een voorbeeldfunctie in

sport, bewegen en voeding. Maar ook in het duurzaam gebruik van accommodaties.

Daarom ondersteunen we graag sportclubs die zich sterk maken voor gezonde voeding in sportkantines, voor de inzet van vrijwilligers en ook voor het verduurzamen van hun accommodaties. We helpen verenigingen om krachtige open en vitale clubs te worden door te investeren in het doorontwikkelen van het kader, trainers en talenten. Zowel bij

Voorbeelden van verbindingen tussen beleidsthema's zijn die tussen sport, werkgelegenheid (economie), gezondheid, voeding, recreatie en toerisme en ruimtelijke ordening.

teamsporten, als ook bij individuele sporten. We starten het project 'Sport en ondernemen', teneinde te zorgen dat de sportverenigingen ook maatschappelijk gezond blijven en niet vatbaar zijn voor ondermijnende activiteiten.

Gelderland heeft zich ontwikkeld tot de sportprovincie van Nederland. Daar zijn we trots op. In de komende periode bouwen we voort op het Gelders Sportakkoord, de voorloper van het Nationale Sportakkoord. Hierbij geldt dat breedtesport minstens zo belangrijk is als topsport. We werken samen met gemeenten, de Gelderse Sportfederatie, sportorganisaties, sportverenigingen en bedrijven. Immers ook hier geldt: samen kom je verder dan alleen.

De komende vier jaar komt er weer een sportprogramma met speciale aandacht voor de maatschappelijke functie van sport. We stimuleren de verbindende kracht van sport en de positieve effecten op de volksgezondheid. We vertalen het nationaal preventieakkoord naar een Gelderse maat. We vinden het belangrijk dat sport voor iedereen toegankelijk is, zeker ook voor minder valide sporters en sporters met een verstandelijke beperking. We stimuleren sportverenigingen in het aanpassen van accommodaties, zodat deze ook toegankelijk zijn voor minder valide sporters.

We gaan armoede en tweedeling tegen. Onder andere door voor kinderen bij te blijven dragen aan het jeugdsportfonds en jeugdcultuurfonds. Kinderen die nog niet betrokken zijn bij sport, geven we hiertoe de mogelijkheid. Ook ondersteunen we innovaties in de sport, onder meer op het gebied van voeding. Hierin zien we ook nadrukkelijk de verbinding tussen sport en de ontwikkeling van de Gelderse economie op het gebied van gezondheid en voeding. Ook kan de provincie een bijdrage leveren aan de sociale cohesie en het versterken van de economie door sportevenementen mede mogelijk te maken. Hierin zoeken we nadrukkelijk ook de verbinding met de breedtesport en aangepast sporten. Jonge sporters staan voor vele uitdagingen in hun sportieve en maatschappelijke carrière. Wij vinden het belangrijk dat beide tot ontwikkeling kunnen komen en stimuleren programma's die daaraan bijdragen. Sport is onmisbaar voor een gezonde, sportieve en vitale samenleving. We bouwen voort om dat voor iedereen bereikbaar te maken en ons trots te laten zijn op de kleine en grote prestaties.

Wonen

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Een Gelderland waarin het prettig wonen is, waarin je fijn thuis kunt komen. Met een woningvoorraad die aansluit bij de wensen van de inwoners. Dat betekent voldoende woningen in alle segmenten: dure koop, middeldure huur, goedkope koop en betaalbare en sociale woningbouw. Dat betekent dat uiteindelijk alle woningen klimaat- en energieneutraal zijn. En dat betekent veilig en gezond wonen, in een omgeving die groen is en de uitdagingen van klimaatverandering opvangt.

Wonen is meer dan een dak boven het hoofd. Een buurt is een plek waar kinderen veilig naar school kunnen wandelen en waar ze samen kunnen spelen. Een buurt is een plek waar je gezellig een blokje om kunt wandelen of een sportief rondje kunt hardlopen. Een buurt is een plek waar mensen van verschillende afkomst, levensovertuiging en vermogensklassen vrij zijn om elkaar te ontmoeten. Een buurt is een plek waar je tot rust komt en waar tegelijkertijd essentiële voorzieningen dichtbij zijn. Groen maar ook bruisend en bereikbaar, naar gelang de wens van de inwoners met het openbaar vervoer of met de auto. Dat alles noemen we kwaliteit.

In Gelderland moeten enorm veel extra woningen worden gerealiseerd. Waar mogelijk moet dit binnenstedelijk gebeuren, met oog voor kwaliteit. Daaronder verstaan we de waarden: ontmoeting, betaalbaarheid, een gezonde leefomgeving, klimaatadaptatie, gemengde wijken. Wanneer realisatie vraagt om bouwgrond buiten de bebouwde kom moet rekening worden gehouden met toekomstbestendigheid en de kwetsbaarheid van de omgeving. Natuurgebieden worden ontzien. Nieuw te realiseren wijken zijn klimaatadaptief, circulair, energie- en CO₂-neutraal en gemengd in opzet.

Wonen is een eerste levensbehoefte. Toch lukt het niet iedereen om een woning te verkrijgen die past bij die behoefte. De vraag naar kwalitatief passende woonruimte is een breed probleem. Er is te weinig betaalbaar aanbod in de huursector en de prijs van een koopwoning is in de huidige markt veelal te hoog. Corporaties hebben moeite om aan de opgave te voldoen, soms ontbreken de middelen.

Met name voor starters wordt het steeds moeilijker om aan een huis te komen. Maar ook jonge gezinnen die naar passende woonruimte zoeken of ouderen die kleiner willen gaan wonen komen er niet tussen.

Gelderland is goed bereikbaar vanuit de Randstad en dat betekent dat in toenemende mate mensen die in de Randstad werken, hier willen wonen. Dat creëert extra druk op de Gelderse woningmarkt. De huisvesting van arbeidsmigranten voor middellange termijn geeft een extra druk op de woningmarkt. Per regio betekent dit een verschillende opgave. Maatwerk is daarom essentieel om te zorgen voor kwalitatief voldoende beschikbare, betaalbare, bereikbare en toekomstbestendige huizen. Dit is primair de verantwoordelijkheid van de gemeenten en de regio's. De inwonersgroei stelt de provincie samen met de gemeenten ook voor een vraagstuk rondom verstedelijking. De provincie geeft vorm aan de verdeling van de schaarse ruimte en maakt daarin, samen met de regio's en gemeenten, keuzes in verdichting of uitbreiding van stedelijk gebied. De samenstelling van huishoudens verandert. Het aantal eenpersoonshuishoudens blijft toenemen, overigens bovenop de toename van gezinshuishoudens. Dat betekent ook een verandering van het totaal aan woonbehoeften. Er is behoefte aan flexibiliteit.

In Gelderland stellen we de vraag van de inwoners voor passende woonruimte centraal. Daarbij kijken we ook naar verbetering van bestaande woningen. We geven ruimte aan gemeenten om aan de kwalitatieve vraag naar woningen te voldoen. De komende jaren willen we er samen met de regio's voor zorgen dat er voldoende gebouwd wordt voor alle groepen op de woningmarkt. Knelpunten pakken we gezamenlijk aan en lossen we op. Hierin bieden we als provincie waar nodig een ondersteunende rol.

Aanpassing van de leefomgeving aan een veranderend klimaat betekent ingrepen in de ruimte zowel binnen als buiten de bebouwde kom. Ontsteden en vergroenen, een woonomgeving die mee-ademt met het klimaat.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

De provincie is de overheid met regie en zeggenschap over de verdeling van de schaarse ruimte. De provincie is de verbindende schakel tussen de overheden – het Rijk, de waterschappen en de Gelderse gemeenten – en andere partners: inwoners, woningcorporaties, ontwikkelaars. De provincie kan reguleren en faciliteren, maar ook stimuleren.

Samen met de Gelderse regio's, gemeenten, woningcorporaties, investeerders en ontwikkelaars geven we richting aan de verstedelijking van Gelderland.

Door samen om een opgave heen te gaan staan wordt een compleet beeld gevormd. De provincie treedt hierin op als *primus inter pares*: de eerste onder gelijken.

Energieneutraal Wonen

In de jaren 2014-2019 zijn veel ervaringen opgedaan met het verduurzamen van woningen. In 2014 en 2015 zijn door middel van de Robuuste Investeringsimpuls ruim 11.000 sociale huurwoningen geïsoleerd en verder verduurzaamd. Het Gelders Energie Akkoord heeft door middel van het programma Wijken van de Toekomst de handschoenen opgepakt en de verduurzaming verder begeleid. Ten derde is in 2017 verkend op welke manieren particuliere woningbezitters met een kleine beurs gesteund kunnen worden in de verduurzamingsopgave. Wij zien een provinciale rol in het verbinden van deze drie sporen: het verduurzamen van corporatiebezit, de Wijken van de Toekomst en de particuliere opgave. Op basis van de evaluaties van de afgelopen jaren werken wij aan nieuw beleid. Elementen van dit beleid zijn het bundelen van de overgang naar gasloze wijken, het beschikbaar stellen van kennis en het ontwikkelen van financieringsinstrumenten.

Het programma Steengoed Benutten heeft haar waarde bewezen. Het is een beproefde methode geworden om ontwikkelingen in de bebouwde omgeving die bijdragen aan provinciale doelen mogelijk te maken. Dit programma ontwikkelen we door naar aanleiding van de Pilots Integrale Wijkaanpak die zijn gehouden.

Met gemeenten, woningcorporaties en ontwikkelaars kijken we naar de woonbehoefte op de middellange en lange termijn. Deze behoefte krijgt vorm in de Regionale Woonagenda's. We helpen gemeenten, corporaties en ontwikkelaars deze behoefte te realiseren. Soms door te ondersteunen bij verkennen of het voorbereiden van besluitvorming, of door het beschikbaar stellen van capaciteit om noodzakelijke aanpassing in bestaande afspraken mogelijk te maken (faciliterend). Soms door regels te stellen over het gebruik van ruimte buiten de bebouwde kom (regulerend). En soms door het beschikbaar stellen van middelen om de gewenste ontwikkelingen mogelijk te maken (stimulerend).

De aanpak Wijken van de Toekomst wordt geëvalueerd. Deze evaluatie betrekken we samen met de resultaten van de Robuuste Investeringsimpuls 2014-2015 bij het vormgeven van nieuw beleid voor het verduurzamen van woningen.

Gezamenlijk programmeren

Door het gezamenlijk opstellen en richting blijven geven aan regionale woonagenda's weten de provincie, gemeenten, investeerders, woningcorporaties maar ook grote werkgevers en onderwijsinstellingen elkaar te vinden. Waar mogelijk leggen we de koppeling met de Regionale Adaptatiestrategieën. De juiste woning voor de juiste vraag op de juiste plek blijft het devies. We rekenen definitief af met een discussie over aantallen woningen. We voeren het gesprek over de soort woningen en de kwaliteit, passend bij de vraag. We ondersteunen gemeenten en andere partners in het onderzoeken van trends en ontwikkelingen. En waar nodig in het aanpassen van plannen en het aanpakken van de mismatch, waarbij we ook willen kijken naar zogenaamde 'daily urban systems'. We staan open voor innovatie en willen dat stimuleren. Woonvormen als flexibel wonen, tiny houses, zelfvoorzienend wonen, broedplaatsen en de combinatie tussen wonen en zorg; of nieuwe bouwtechnieken zoals 3D-printing en circulair bouwen kunnen uitkomst bieden bij het realiseren van onze ambitie. Woonplannen die bijdragen aan de oplossingen van de tekorten kunnen rekenen op steun van de provincie. Als gemeenten er onderling niet uitkomen vergt dat mogelijk van ons een andere inzet en rol. In gebieden waar de bevolking afneemt ontwikkelen we manieren om nieuwe oplossingen mogelijk te maken.

Huizenbezitters die hun woning willen slopen, splitsen, samenvoegen of bloksgewijs willen aanpakken steunen we om te voorkomen dat zij over enkele jaren met een onverkoopbare woning zitten, onder voorwaarde dat hier toekomstbestendig voor wordt teruggebouwd. Collectief Particulier Opdrachtgeverschap blijven we ondersteunen.

Nieuw Naoberschap

Met de methodes van het Impulsplan Wonen (tot 2015) en van SteenGoed Benutten (2015-2019) zijn goede ervaringen opgedaan. Deze methode ontwikkelen we door. In 2018 zijn een zestal pilots van start gegaan onder de titel 'integrale wijkaanpak SteenGoed Benutten'. In zes buurten zijn meerdere opgaven met elkaar verbonden, waardoor ook breed draagvlak ontstond voor innovatieve oplossingen ten aanzien van knelpunten op het gebied van wonen, klimaatadaptatie, leefbaarheid, verduurzaming en leegstand. Een integrale wijkaanpak, Nieuw Naoberschap, is geen doel op zich maar een instrument om de kwaliteit, fysieke en sociale leefbaarheid en toekomstbestendigheid van een wijk te versterken. Inzet kan bestaan uit deskundigheid, procesbegeleiding, het verbinden van partijen en het delen van best practices maar kan ook financieel zijn. De basis is de methode SteenGoed Benutten van de afgelopen jaren.

De Gelderse
economie is
robuust,
toekomstbestendig
en verbonden

5. De Gelderse economie is robuust, toekomstbestendig en verbonden

Economie

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Een sterke Gelderse economie is cruciaal voor de werkgelegenheid en leefbaarheid van nu en voor de toekomst in Gelderland. De provincie kan op diverse wijzen een bijdrage leveren aan stimuleren van de economie. De periode 2015-2019 stond in het teken van de kanteling van economische crisis naar hoogconjunctuur. Alle indicatoren wijzen erop dat Gelderland economisch gezien er redelijk voorstaat en zich gelukkig beweegt richting een prima concurrentiepositie. Gelderland, en met name de regio Arnhem-Nijmegen-Wageningen, zal de komende periode nog stevige stappen moeten zetten om de huidige positie te borgen en voor de nabije toekomst te versterken. De maakindustrie in de Achterhoek kent diverse bedrijven die werken op wereldniveau. De toekomst van deze bedrijven is mede afhankelijk van de aanwezigheid van technisch personeel en de huisvestingsperspectieven voor huidige en nieuwe medewerkers. Of het nu gaat om de Veluwe, de regio Cleantech, Rivierenland of regio Zwolle, elke regio kent verschillende uitdagingen en prioriteiten, vanuit een nationale of internationale context.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Deze bestuursperiode staat in het teken van het robuust en toekomstbestendig maken van de Gelderse economie door de wendbaarheid te vergroten en tegelijk de werkzekerheid toe te laten nemen. Waar nodig pakken we de regie, waar mogelijk stimuleren en faciliteren we. De Kracht van Oost heeft laten zien dat we veel in huis hebben om het vestigingsklimaat te versterken.

Om wendbaar en robuust te zijn dient de kennisinfrastructuur, die de basis vormt van veel Gelderse innovaties, op orde te blijven. We blijven gericht inzetten op het toekomstbestendig maken van onze valleys (food, health, energy en legal). Het versterken van de innovatie staat voor ons centraal. Daarbij wordt de opgave met betrekking tot de energietransitie één van de grootste (maatschappelijke) uitdagingen. We stimuleren dat innovaties toepassing krijgen in het MKB. De band met het MKB en de Gelderse familiebedrijven willen we verder versterken.

Initiatieven als Oneplanet, World Food Center en Chip Integration Technology Centre zijn bevestigingen van het nieuwe elan. Om het innoverend vermogen van Gelderland op niveau te houden, dienen we goed te zijn aangehaakt op de innovatieagenda van 'Den Haag' of 'Brussel'.

We zien dat de groei van de Gelderse economie nu deels geremd wordt door een tekort aan arbeidskrachten, met name in de zorg en techniek. Juist sectoren die van grote waarde zijn voor het welbevinden van de Gelderlander en die essentieel zijn in het kader van de realisatie van onze energie- en klimaatdoelstellingen. Maar ook om van Gelderland een echt circulaire economie te maken. We zetten, waar mogelijk, in op een snelle transformatie van de grootste geïmporteerde grondstofstromen naar circulair en hergebruik.

Overheden in Gelderland krijgen door de vergrijzing te maken met een snelle uitstroom van personeel. Om als overheid en dus ook provincie een aantrekkelijke werkgever te zijn zetten we in op een pact voor de publieke sector. We blijven doorgaan met social return.

Op het gebied van onderwijs en arbeidsmarkt willen we, met name met het MBO, extra inzetten op zorg- en techniekpact, inclusiviteit en een 'leven lang leren'. Ook de mogelijke kansen die nieuwe technologieën als robotisering kunnen bieden voor de Gelderse economie (denk aan reshoring) zullen we uitnutten.

Er is ook een aantal sectoren waar het vinden van voldoende gekwalificeerd Nederlands personeel meer en meer een bottleneck vormt: denk aan de groente- en fruitteelt en aan de grote logistieke distributiecentra. Arbeidsmigranten vormen dan vaak een welkome oplossing. Met het bieden van beleidsruimte ondersteunen we de gemeenten bij het realiseren van passende huisvesting voor deze groepen werknemers.

Als het gaat om het vinden van voldoende passende werklocaties blijven we inzetten op een regionaal programma werklocaties. Aanbod en vraag zijn aan elkaar gerelateerd. Alvorens te kijken naar uitbereiding van locaties of nieuwe locaties willen we eerst de beschikbare ruimte benutten. Zo houden we Gelderland ook mooi en aantrekkelijk. We willen lege bedrijfshallen in het landschap voorkomen en circulair bouwen versterken. Extra XXL logistieke centra worden alleen toegestaan op locaties aan logistieke corridors die op provinciaal en regionaal draagvlak kunnen rekenen en een positieve impact hebben op de lokale en regionale werkgelegenheid.

We blijven de rode loper uitrollen voor nieuwe bedrijven en instellingen, mits deze passen bij het DNA van Gelderland. Dus gerelateerd aan de kracht van de te onderscheiden regio's en valleys. Samen met onze partners willen we onze inzet vormgeven. Waar mogelijk spelen we een verbindende rol tussen valleys en regio's om krachten te bundelen, bijvoorbeeld tussen de Wageningen Universiteit (WUR)/Foodvalley en de Gelderse Greenport, het Laanboompact en de FruitDelta in de regio Rivierenland.

Voor ons economisch beleid is Oost NL met haar pallet aan instrumenten een gewaardeerde maar niet per se exclusieve partner. Ook bijvoorbeeld Invest-NL kan voor sommige Gelderse programma's een interessant vehikel zijn. Deze periode zetten we maximaal in op het benutten van Europese programma's om de Gelderse economie te versterken.

De afgelopen jaren zijn onze contacten met onze grote buur Nord Rhein-Westfalen verder versterkt, daar gaan we mee door. In de Gelderse grensstreek willen we ook meer en intensiever de grens slechten door taalprogramma's in en buiten het reguliere onderwijs. Synergie tussen het Nederlandse en Duitse onderwijssystemen (MBO en HBO) kan het concurrentievermogen van onze regio een positieve impuls geven.

We volgen de economische groei op de voet. Op het moment dat zich twee kwartalen op rij economische krimp (onder 0) voordoet stellen we onze inzet voor behoud van werkgelegenheid proactief bij.

Mobiliteit

Wat willen we bereiken (samen en integraal)

Het is van groot belang dat de Gelderse steden en regio's met elkaar verbonden zijn. Dit is noodzakelijk voor een goede economische ontwikkeling, maar ook omdat Gelderland de verbinding is tussen de Randstad en het Ruhrgebied. Wij zijn de logistieke corridor tussen beide Europese centra. Snelwegen, de grote rivieren en de Betuwe spoorlijn zijn belangrijke schakels. Zonder wegen en openbaar vervoer zou de leefbaarheid in Gelderland een stuk minder zijn. Naast de economische waarde van deze verbindingen zijn ze ook van groot belang voor de bereikbaarheid van voorzieningen zoals de grote sportfaciliteiten, culturele instellingen, onderwijs en zorg. We willen investeren in alle vormen van mobiliteit en stellen hiervoor een integrale visie mobiliteit op. Hierin geven we aandacht aan goederenstromen, personenvervoer, toegankelijkheid, innovatie en toekomstige ontwikkelingen gerelateerd aan onze economie, ook grensoverschrijdend. Dit doen we ook in relatie tot onze directe omgeving om de bereikbaarheid in én van Gelderland te vergroten, zowel voor oost-westelijke verbindingen, als noord-zuid. Ook willen we de mobiliteit verduurzamen. Nieuwe vormen van mobiliteit of innovaties als waterstof en smart mobility horen vanzelfsprekend bij Gelderland. Tevens vragen knelpunten in ons weg- of spoorstelsel om aandacht de komende jaren en dient een oplossing te worden gevonden.

Wat is onze inzet (opgave en gebiedsgericht)

Mobiliteit is een hoofdtaak van de provincie Gelderland. Of dit nu over de weg, het spoor, het water of met de bus of fiets is. Vandaar dat we het onderwerp mobiliteit opdelen in een aantal modaliteiten en grote ontwikkelingen:

We houden vast aan de gemaakte afspraken over investeringen in weginfrastructuur en lopende verkenningen. Daarbij kan worden gedacht aan onder andere De Rijnbrug, A15, de aansluiting van de A1 met de A30, de verbetering van de A28, doortrekking A15 en knooppunt Bankhoef. Dit zijn voorbeelden van de vele zaken die al op stapel staan. Nieuwe infra leggen we alleen aan als er sprake is van knelpunten of aanzienlijke vermindering van overlast. We voldoen aan de geldende eisen voor luchtkwaliteit en stikstofuitstoot. Wegvakken waar aan gedacht kan worden zijn de weg door Malden, de N786 Dieren-Apeldoorn, de 2^e fase van de N18, of de verbreding van de A15 in Rivierenland. We trekken budget uit voor nieuwe projecten en we gaan een actieve lobby inzetten om ervoor te zorgen dat het rijk de tol van de A15 afhaalt.

We zetten in op hoogfrequent en kwalitatief hoogwaardig openbaar vervoer (OV) met name in de verstedelijkte gebieden. Daarnaast zorgen we voor blijvende bereikbaarheid in het buitengebied. De provincie voert de regie op gebied van openbaar vervoer daar waar concessiegebieden aan elkaar grenzen en bij overstappunten tussen modaliteiten. We kijken naar mogelijkheden voor regionale OV-verbindingen met Duitsland. We gaan door met de aanbestedingen van het openbaar vervoer zoals in gang gezet. Met name voor de regionale treinen moet een verkenning komen hoe deze nog beter bij kunnen dragen aan de verbindingen binnen Gelderland en daarmee de bereikbaarheid van voorzieningen. Investering in spoor zijn gericht op versnelling en capaciteitsvergroting en het terugdringen van broeikasgassen. Daarbij kan worden gedacht aan de vergroting van de capaciteit van de spoorverbinding Arnhem-Doetinchem (onder andere via de aanpak van spoorboog Arnhem-Oost en zoals nu gedeeltelijk al in uitvoering tussen Zevenaar en Didam) en de spoorverbinding Apeldoorn-Amersfoort (Barneveld-Noord). Ook de in gang gezette

elektrificatie van de Maaslijn of het emissieloze busvervoer zijn hier voorbeelden van. Nieuwe mogelijkheden om het openbaar vervoer in de haarvaten uit te breiden ondersteunen we van harte. Het zal onvermijdelijk zijn, omdat de reguliere lijnen niet overal betaalbaar blijven. De provincie is actief aan de slag om de concessies en het fijnmazige openbaar vervoer net actief aan elkaar te koppelen. Ondertussen lopen trajecten rondom kwaliteitsverbetering spoor Arnhem-Winterswijk, kwaliteitsverbetering Maaslijn en spoorzone Nijmegen Centraal (Westzijde).

Het gebruik van de fiets neemt nog toe en dat is ook een gewenste ontwikkeling. We hanteren de Fietskoers die in de vorige periode is opgesteld als uitgangspunt. Voor de provincie zijn wij een rol weggelegd voor de regionale verbindingen en de snelfietspaden. We kijken hoe we op innovatieve wijze de verkeersveiligheid op de snelfietspaden, specifiek gevaarlijke kruisingen, kunnen verbeteren met als doel dat de fietser goede doorgang kan vinden. We verbeteren de kruisingen van fietssnelwegen met autowegen. We investeren in de fietsinfra op basis van een provinciaal plan. De recreatieve fietspaden en de fietsverbindingen binnen steden en dorpen zien wij als een verantwoordelijkheid van gemeenten. Lopende trajecten rondom snelfietsroutes zijn route Maaswaalpad (van Nijmegen naar Cuijk), fietsroute Ede – Wageningen en fietsroute Zaltbommel – 's-Hertogenbosch.

Gelderland telt nog altijd te veel verkeersslachtoffers op provinciale wegen. Wij willen dit terugbrengen. Dat daarbij iedere keer ook discussies ontstaan over landschap, bomenlanen is dan onvermijdelijk. Wij komen met een plan om de verkeersveiligheid in Gelderland te vergroten en een eenduidige lijn te vinden hoe dit op te pakken in relatie tot landschap en natuur. Bomen zijn ook in Gelderland van groot belang voor het verminderen van de CO₂ uitstoot. In het kader van de verbetering van de verkeersveiligheid is het zaak dat niet alleen naar de inrichting van de weg wordt gekeken maar ook wordt ingezet op gedragsbeïnvloeding van verkeersdeelnemers. We willen terughoudend omgaan met het kappen van bomen. Het kappen van bomen kan in uiterste situaties onvermijdelijk zijn om de verkeersveiligheid op een kruising c.q. wegvak daadwerkelijk te kunnen verbeteren. We herijken dit bestaande beleid. Daarvoor zijn investeringen nodig. Deels kunnen die meegenomen worden bij het groot onderhoud, deels vraagt dit extra investeringen. Daarnaast participeren we actief in programma's van het rijk en ProRail om het aantal gelijkvloerse spoorwegovergangen in Gelderland terug te dringen.

We gaan als wegbeheerder over ongeveer 1200 kilometer weg in Gelderland. Het vastgestelde beleidsplan is een prima uitgangspunt om verder te gaan met het beheer van onze wegen. Daarbij moet de provinciale aandacht vooral liggen op die wegen die de regionale verkeersbehoefte verwerken. De vastgestelde onderhoudsprogramma's voor onze kunstwerken voeren we verder uit zodat deze ook in de toekomst veilig blijven. Vanzelfsprekend hanteren we de vastgestelde beleidslijn dat alle wegonderhoud en vervangingen zodanig gebeuren dat deze een bijdrage leveren aan onze klimaatdoelstellingen. Voor de A348 gaan we een proef doen om te leren of we wegonderhoud CO₂ neutraal kunnen maken.

De Corridor en Railterminal Gelderland

We kijken hoe we slimmer kunnen omgaan met de vele verbindingen en knooppunten die er zijn – op de weg, in de lucht, op het water zoals in de Gelderse Corridor. De Railterminal Gelderland (RTG) speelt een cruciale rol om de goederenstroom niet alleen door Gelderland

te laten gaan, maar dat ook op een duurzame en multimodale wijze mogelijk te maken. Dit versterkt ons vestigingsklimaat voor de provincie als geheel. Tegelijkertijd zien we lokaal de nodige bezwaren omdat de railterminal de lokale leefbaarheid en bereikbaarheid onder druk kan zetten. Dit willen we voorkomen door goed te kijken naar de bezwaren van inwoners en deze waar mogelijk weg te nemen door te investeren in verzachtende maatregelen zoals afgesproken met de gemeente Overbetuwe. Dit zijn onder andere de aanleg van een grondwal en de vergoeding van het eigen risico bij planschade. Ook maatregelen voor de verbetering van de verkeersveiligheid horen hierbij. We zien erop toe dat er heldere afspraken zijn over het monitoren van luchtkwaliteit en geluidsoverlast. Voor de inpassing van de Railterminal blijven bestaand beleid en gekozen uitgangspunten leidend zoals in Provinciale Staten afgesproken en we dragen niet bij aan de structurele exploitatie.

Beter bereikbaar Wageningen

De bereikbaarheid van Wageningen en Wageningen Campus is essentieel voor de ontwikkeling van Foodvalley. Het gebied is een internationale topregio voor kennis en innovaties op gebied van gezonde en duurzame voeding. We willen de kansen van Foodvalley nu en in de toekomst benutten. Daarom is het belangrijk om de bereikbaarheid van Wageningen zo snel mogelijk te verbeteren. We willen een optimale en duurzame oplossing en hebben daarbij verschillende varianten en maatregelen in onderzoek. In deze periode nemen we hier een besluit over.

Lelystad en luchtvaart

Lelystad Airport kan pas opengaan als er een oplossing is gevonden voor laagvliegen boven Gelderland. Luchtvaart in algemene zin is een van de manieren waarop we ons verplaatsen, naast bijvoorbeeld de trein en de auto. De formele bevoegdheden voor de luchtvaart liggen bij het Rijk. Wij zijn van mening dat luchtvaart de woon- en leefkwaliteit van onze provincie beïnvloedt. Het bewaken van deze kwaliteit is een kerntaak. Vanuit deze insteek wenden wij onze invloed aan in het besluitvormingsproces bij het Rijk. Zo vragen we het Rijk om nieuwe afspraken om voor vluchten tot een hoogte van ten minste 3 km de effecten op de woon- en leefkwaliteit inzichtelijk te maken. Nieuwe wet- en regelgeving op dit punt is noodzakelijk. De milieubelasting van de luchtvaart is groot. De trein kan een schoon en verantwoord alternatief zijn voor vliegen van en naar Europese bestemmingen. We omarmen het idee om op luchthaven Teuge een proeftuin te ontwikkelen voor energiezuinig of zelfs helemaal schoon vliegen. Dit stimuleert innovatie in techniek en gebruik hiervan voor Nederland en daarbuiten. De bestaande luchthaven Teuge moet op korte termijn worden voorzien van nieuw Luchthaven Besluit (LHB).

Bijlage Financiën

We stellen de volgende financiële kaders centraal:

- Als provincie voldoen we aan wettelijke verplichtingen, Besluit Begroting en Verantwoording en onder andere aan de meerjarige sluitende begroting.
- We hanteren de EMU richtlijn: onze inkomsten en uitgaven zijn in balans. Met dien verstande dat we wel geld uit onze reserves c.q. vermogen kunnen aanwenden.
- Lasten voor de inwoners en bedrijven gaan voor wat betreft de provinciale opcenten en leges omlaag, immers inwoners worden ook op andere manieren, zoals energietransitie, in hun portemonnee geraakt. De provinciale opcenten voor de Motorrijtuigenbelasting (MRB) verlagen we met €5 miljoen in 2020. Inflatiecorrectie wordt toegepast.
- We staan voor realistisch begroten. Hieronder verstaan we dat wat uitgegeven kan worden in enig jaar op de begroting wordt gebracht. De stand van de bestemmingsreserve is al hoog, namelijk € 1,1 miljard. Ook met de totale investeringsbudgetten voor de komende 4 jaar houden we hier rekening mee.
- We nemen €350 miljoen uit het stamkapitaal, in de wetenschap dat er voor volgende coalities minder te besteden is.
- Het systeem van vrijval en meevallers zoals we dat zowel in de vorige periode en in de Midterm Review hebben gehanteerd zetten we ook nu weer in. We verwachten €200 miljoen aan vrijval.
- Waar mogelijk maken we gebruik van revolverendheid. Immers, een duurzaam systeem heeft ook een zelfdragend business model zonder dat daar structureel subsidie naar toe hoeft.
- Geld is geen doel maar een middel. Met ander woorden: het is geen doel om zoveel mogelijk geld weg te zetten.
- We komen halverwege deze bestuursperiode met een Midterm Review om te kijken of we nog op koers liggen.

Investerings per ambitie 'Samen voor Gelderland 2019-2023'

in € miljoen

1. Samen voor Gelderland

Goed bestuur, veiligheid en handhaving	15
Werkwijze Gelders bestuur	60

2. Gelderland wordt duurzaam

Energietransitie, klimaat	120*
Klimaatadaptatie	20 **

3. Gelderland blijft rijk aan natuur, landschap en cultuurhistorie

Recreatie en toerisme	20
Programma Vrijheid	5
Cultuur	30
Erfgoed	40
Natuur en landschap	40
Landbouw	50

4. Gelderland werkt aan een gezonde, veilige, schone en welvarende samenleving

Leefbaarheid, sociale cohesie en voorzieningenniveau in wijken en dorpen	50
Gezonde leefomgeving, voeding, sport en bewegen	20
Wonen	80

5. De Gelderse economie is robuust, toekomstbestendig en verbonden

Economie	80
Mobiliteit	160****

TOTAAL	790
---------------	------------

Waarvan al opgenomen in Begroting 2019	140
--	-----

RESTEREND TE DEKKEN	650***
----------------------------	---------------

* Dit bedrag dekken we uit bestaand investeringsbesluit voor de realisatie van de agenda Klimaat en Energie.

** De door Provinciale Staten toegevoegde 5% voor de realisatie van onze klimaatambities wordt ingezet voor klimaatadaptatie.

*** Het resterende bedrag van €650 miljoen wordt als volgt gedekt: €100 miljoen uit incidentele ruimte, €200 miljoen vrijval en €350 miljoen uit het stamkapitaal.

**** Extra middelen voor mobiliteit zijn ten behoeve van investering in (vaar)wegen, verkeersveiligheid, Openbaar Vervoer en fiets.

NB. Daarnaast is er in het kader van de meerjarige toewijzing voor mobiliteit circa €56 miljoen op dit moment nog niet bestemd.

Bijlage Portefeuilleverdeling

VVD - o Algemeen Bestuur - o Financiën - o Toezicht gemeentefinanciën - o Grondzaken - o Sport - o Aandeelhouderschap - o Personeel en Organisatie - o Communicatie - o Gebiedsagenda regio Zwolle - o Project Eerbeek – Loenen 2030	GroenLinks - o Klimaat en Energie - o Milieu en Gezondheid - o Openbaar Vervoer - o Gebiedsagenda Cleantech Regio - o Rivierklimaatpark IJsselpoort - o Slimste weg - o Klimaatverbond - o Herstructurering tuinbouw – voorzitter DB - o Omgevingsdienst Nijmegen – voorzitter DB
VVD - o Economie en innovatie - o Mobiliteit exclusief Openbaar Vervoer - o Luchtvaart - o EU en Buitenlandse betrekkingen - o Gebiedsagenda Gelderse Corridor en FruitDelta - o Project Rail Terminal Gelderland - o Project Beter Bereikbaar Wageningen - o Delta Europese groepering voor territoriale samenwerking Rhine Alpine - voorzitter - o Verenfond Gelderland - voorzitter	PvdA - o Wonen - o Ruimte (Omgevingsvisie en -verordening) - o Klimaatadaptatie - o Onderwijs en Arbeidsmarkt - o Bedrijventerreinen - o Gebiedsagenda Arnhem Nijmegen - o Programma SteenGoed Benutten - o Fonds Nazorg Stortplaatsen - voorzitter - o Omgevingsdienst Arnhem – lid DB
CDA - o Landbouw - o Natuur en landschap - o Biodiversiteit - o Cultuur - o Erfgoed - o Vergunningverlening en Handhaving - o Aanpak vrijkomende agrarische bebouwing - o Gebiedsagenda Foodvalley - o Programma Gelderland Herdenkt - o Programma Agrifood 2030 - o Project World Food Centre	ChristenUnie - o Leefbaarheid en inclusiviteit - o Water - o Recreatie en Toerisme - o Ondermijning en Weerbare overheid en samenleving - o Gebiedsontwikkeling - o Gebiedsagenda Achterhoek - o Gebiedsagenda Veluwe op 1 - o Programma Vrijheid - o Programma Vitale Vakantieparken - o Projectbureau Herstructurering Tuinbouw Bommelerwaard – lid AB
Portefeuille Commissaris van de Koning - o Voorzitter Provinciale Staten - o Voorzitter van het college van Gedeputeerde Staten - o Coördinatie lobby (Den Haag, Brussel, Nord Rhein Westfalen) - o Bestuurlijke Integriteit	

Bijlage Samenwerkingsovereenkomst

Het coalitieakkoord Samen voor Gelderland is tot stand gekomen in onderhandeling met 6 fracties en is ondertekend door 5 fracties die het bestuur van Gelderland gaan vormen. In overeenstemming met de benoemde 5 fracties is afgesproken dat de SGP geen deel uit gaat maken van het te vormen college van Gedeputeerde Staten.

De SGP verklaart komende periode in Provinciale Staten constructief samen te werken met deze 5 fracties. De SGP wil voor haar ideologische kwesties een eigenstandige afweging in Provinciale Staten kunnen blijven maken en dat respecteren de fracties die het bestuur van Gelderland gaan vormen.

Jan Markink

VVD

Gerhard Bos

CDA

Janet Duursma

GroenLinks

Peter Kerris

PvdA

Dirk
Vreugdenhil

ChristenUnie

Klaas
Ruitenbergh

SGP